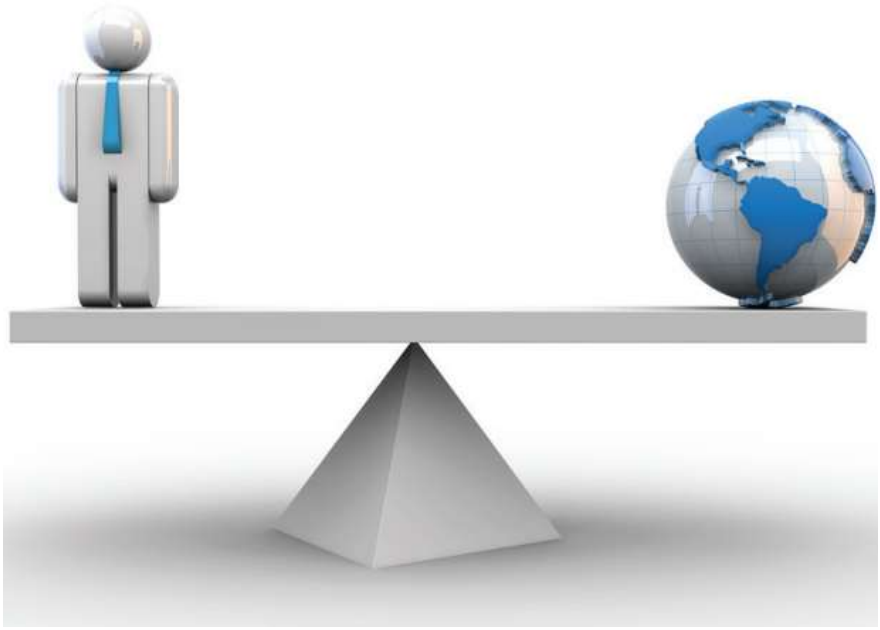

MEI 2023
NEDERLAND IN HET ANTROPOCEEN

Nieuwe systemen voor groei en degrowth

Hoe kunnen de economie van Nederland hervormen naar een duurzame, sociale en cyclisch economie? Een overzicht van nieuwe systemen om Nederland voor te bereiden op het Antropoceen. Deel I van een transformationele drieluik.

Van groei naar verdeling

Van consumptie naar participatie

Innovatief en Effectief

Volledig en in samenhang

Hervormt economie en samenleving

HET MENSELIJK VERMOGEN

Het menselijk Vermogen

Tijdschrift voor verbeelding

Boek

Blog

Downloads

Twitter/Facebook

TEN GELEIDE NUMMER MEI 2023

In dit lange nummer van “Het menselijk vermogen” – tijdschrift voor verbeelding – geef ik een toekomstvisie op Nederland in het Antropoceen. Het is het eerste deel van een drieluik.

Het Antropoceen vereist een transformatie van Nederland. De transformatie die in dit artikel wordt beschreven, is een sociale theorie en een systemische creatie van de toekomstige duurzame samenleving waarin nieuwe systemen voor degrowth (Hickel, 2021) en groei worden beschreven. De system change van Nederland die ik voorstel verloopt langs twee hoofdlijnen: een verschuiving van groei naar verdeling en een verschuiving van consumptie naar participatie. De huidige consumptie-economie wordt ‘geketend’ door nieuwe verdeelsystemen. Tegelijkertijd is een hervorming van de overheid nodig op het terrein van onderwijs, zorg, cultuur en wonen dat nieuwe relatiemarkten dient te ‘ontketenen’. Verdeelsystemen en relatiemarkten vormen samen een route naar een duurzame samenleving waarin het evenwicht tussen mens en Aarde kan worden hersteld.

Het maart nummer, mei nummer en juni nummer uit 2020 zijn detail uitwerkingen van onderdelen van de deze totaalvisie.

Johannes WH Janssen

Inhoud

TEN GELEIDE NUMMER MEI 2023 2
Inhoud 3
Nederland in het Antropoceen 4
Inleiding 4
De paradigma verschuiving 4
Vermogensgroeibelasting (VGB) 7
Basisloon en Arbeidstijdrechten (ORA) 10
Profielbelasting (PB) 13
Vervoersrechten (VR) 15
Koolstofrechten (CR) 16
Stikstofrechten (NR) 18
De verdeling van de ruimte 20
Toerisme en migratie (Visa) 22
Participatie-economie 24
Onderwijs 28
Zorg 30
Cultuur 32
Wonen 34
Democratie 37
Technologie 43
EU 45
Conclusies 46
Referenties 47
Noten 47

Nederland in het Antropoceen

Inleiding

‘Nederland is vol’, aldus het gelijknamige programma gepresenteerd door Jeroen Pauw dat onlangs werd uitgezonden . Te veel vliegtuigen, te veel dieren, te veel toeristen, te veel verkeer en te veel mensen. Ondanks de alarmerende titel van het programma werden in de slotaflevering getiteld ‘de toekomst in’ weinig conclusies getrokken. Misschien is dat ook te hoog gegrepen voor een talkshow, maar een conclusie dat we intrinsieke grenzen van Nederland hebben overschreden, en dat onze preoccupatie met groei daar een belangrijke rol in speelt, zou niet misstaan hebben.

De vele crises van vandaag zijn symptomen van een groter proces dat zich voltrekt in de wereld: de overgang naar het Antropoceen. We treden een tijdperk binnen waarin de omvang en de activiteiten van de wereldbevolking een onmiskenbare invloed hebben op biosfeer van de Aarde. Tot op heden gingen we er van uit dat de Aarde zo onuitputtelijk en oneindig groot is dat het effect van menselijk activiteit te verwaarlozen is. Maar dat is niet langer zo. Om dramatische klimaatveranderingen te voorkomen is het nodig dat de verhouding mens – Aarde drastisch wordt herzien. Samenlevingen zullen daartoe moeten transformeren. Om die transformatie goed te laten verlopen, moeten we de diepere oorzaken van de veranderingen duiden, om vervolgens op basis daarvan een lange termijn koers uit te zetten. Zonder zo’n visie is het risico groot dat de onvermijdelijke transformatie zal ontaarden in chaos.Met deze twee belastingen is het nieuwe Europese belastingstelsel compleet.

De paradigma verschuiving

Dat er nog geen heldere visie op de toekomst is, heeft allereerst te maken met het feit dat we nog te zeer verknoopt zijn met het kapitalisme en het paradigma van economische groei. We zoeken oplossingen voor de klimaatproblemen zonder echt te willen breken met het oude paradigma. We willen wel veranderen, maar het mag niet te veel pijn doen. Nieuwe milieuregels mogen de groei niet aantasten. Het resultaat is een zeer trage en stroperige voortgang. 30 jaar na de eerste COP, zeven jaar na Parijs is het perspectief op het behalen van klimaatdoelen nauwelijks verbeterd. We lijken niet in staat te zijn ‘out of the box’ van economische groei te denken. Toch is dat precies wat de klimaatproblemen van ons vereisen. Misschien ontbreekt het slechts aan verbeeldingskracht. In dat geval hoop ik dat dit artikel nieuwe inspiratie zal geven.

Ten aanzien van de koers naar een duurzame samenleving zijn er ruwweg twee ‘kampen’ ontstaan. Ecomodernisten, economen en veel westerse overheden mikken

op groene groei, waarin groei, en daarmee ook de rol van het kapitalisme (nog) niet fundamenteel ter discussie wordt gesteld. Ze willen groei en CO2-uitstoot ontkoppelen: een CO2-neutraal groei. Een ander kamp kiest voor de radicaal andere koers van ontgroeien (degrowth). Ze menen dat groene groei onmogelijk is en dat een revolutionaire system-change noodzakelijk is dat het kapitalisme zelf verandert. Beide koersen staan lijnrecht tegenover elkaar en geen van twee geven voldoende zekerheid en houvast voor de toekomst. De eerste koers zal onvoldoende in staat blijken de klimaatdoelen te halen, de tweede, antikapitalistische koers kan niet de garantie geven dat we in een zware recessie zullen eindigen. In dit artikel kies ik voor een synthetische verbeelding van de duurzame samenleving, die elementen van beide kampen verenigt, en beleidsinstrumenten voor meer zekerheid aanreikt.

We zullen daarvoor allereerst moeten erkennen dat het probleem groter is dan alleen een klimaatcrisis. Naast de klimaatcrisis heeft de globalisering van het Westers kapitalisme een sociaal-economische crisis (ongelijkheid) en de sociaal-culturele crisis (het identiteitsvraagstuk) veroorzaakt, waar de overheid ook nog geen afdoende antwoord op heeft geformuleerd. Door de toegenomen ongelijkheid zullen generieke klimaatmaatregelen grote groepen mensen zwaarder belasten dan anderen, waardoor draagvlak snel afkalft. De andere crisis, de grote polarisatie van culturele, sociale, politieke, raciale en gender identiteiten, maakt dat elke oplossing op een culturele weegschaal komt te liggen waarbij de geringste afwijking doorslaat en omslaat naar een strijd tussen groepen van identiteiten. De klimaatcrisis kan niet worden opgelost als niet ook een oplossing voor sociaal-economische en sociaal-culturele crisis wordt gegeven.

Ik vertaal de populistische stelling ‘Nederland is vol’ hier als volgt: we zullen onze samenleving moeten reorganiseren omdat harde, fysieke grenzen van mens, Nederland en de Aarde ruim zijn overschreden. De koers moet zijn: het herscheppen van een nieuw evenwicht waarbij deze grenzen wél in acht worden genomen. Het kapitalisme en het liberalisme, de grote aandrijvers van de groei van consumptie en productie, hebben het Westen grote welvaart gebracht, maar ons ook ver over de grens van het toelaatbare geduwd. Om het evenwicht te herstellen, moeten beiden op zo’n manier worden aangepast dat ze de grenzen wél in acht nemen . Die aanpassing vereist nieuwe actie van de overheid. Ze zal de grenzen moeten aangeven waarbinnen markten zich zullen moeten gaan bewegen. Dit betekent dat de verhouding ‘overheid – markt’ ingrijpend zal moeten veranderen. De overheid zal ook grenzen moeten stellen aan het hyper-individualisme van dit internettijdperk. Niet alles is meer mogelijk. Sommige individuele vrijheden zullen moeten worden beperkt. Anderen verruimd. Gemeenschapswaarden moeten worden versterkt.

Het stellen van grenzen en verdeling zijn de sleutelwoorden voor zowel de klimaatcrisis als de sociaal-economische crisis. Rijkdom moet worden herverdeeld en

dat vereist fundamentele aanpassingen aan het kapitalisme. Daarbij zullen we ook de rol van technologie niet buiten beschouwing kunnen laten. Nieuwe disruptieve technologieën zoals de AI, gen- nano- en geo-technologie geënt om op wereldwijde IT infrastructuur, zullen, in een kapitalistische setting, de ongelijkheid nog verder verscherpen en de grenzen van menswaardigheid overschrijden. De overheid zal, veel meer dan voorheen, deze ontwikkelingen moeten sturen, om iedereen een menswaardig bestaan te garanderen. De technologie van 21ste eeuw zal door en door politiek worden. De sociaal-culturele crisis vereist een fundamentele aanpassing van de betekenis van menselijke interactie. We zullen moeten streven naar een meer (gedeelde) participatie, waar het denken over 'inclusiviteit' een eerste aanzet voor is. Ik kom hier later op terug.

Een overheid die grenzen stelt, accepteert de eindigheid van bronnen en organiseert de verdeling daarvan. Dat is het nieuw paradigma. De eerste politieke prioriteit is niet langer groei, maar grenzen stellen en verdelen. Onze huidige economie is gericht op groei, winst, minimale buffers, maximale output. In de nieuwe cyclische economie draait alles om de eindigheid van grond, grondstoffen, water, lucht en energie en de eindigheid van de mens als consumptief wezen. De markt zal zich moeten voegen naar nieuwe verdeelsystemen. Sommige burgers zullen deze verdeling, mogelijk ervaren als een aantasting van de individuele vrijheid en de privacy, alvorens men, zo hoop ik, doordrongen zal raken van de noodzaak en de rechtvaardigheid ervan.

Het verdeel-paradigma dient te worden toegepast op alle systemen van onze samenleving. Niet alleen de economische orde en het milieu, maar ook het belastingstelsel, de sociale zekerheid en de arbeidsmarkt. Bij het neoliberalisme, waarin kapitalisme en individualisme nauw samengaan, past een belastingstelsel dat individueel inkomen belast, past een beleid dat het gedrag van individuen beïnvloedt met financiële prikkels, zoals subsidies, kortingen, toeslagen, heffingen en accijnzen. Ook het klimaatbeleid van het kabinet Rutte IV volgt deze koers. Het is een 'combinatie van subsidiëren, normeren en beprijzen' Maar dit beleid zal niet voldoende zijn om de klimaatdoelen te halen. Want beprijzen is een instrument dat grote beperkingen heeft als je grenzen wil trekken. Een te hoge stijging van de prijs van de benzine ontketent een volksopstand (de gele hesjes in Frankrijk). Beprijzen heeft ongewenste neveneffecten. Er ontstaat een vechteconomie waarin velen de pijn naar anderen proberen te verschuiven. De polarisatie neemt toe. Juist ten gevolge van deze spanning is beleidsmatig dan ook nog nauwelijks vooruitgang geboekt. Er is dus meer nodig dan beprijzen. In een eindige omgeving zullen we moeten begrenzen en verdelen. Verdeelbeleid is effectiever dan beprijzing, omdat het verdelen van schaarste rechtvaardiger aanvoelt terwijl beprijzen, zelfs met een correctie voor de (aller)armsten, de ongelijkheid aanscherpt.

Bij het verdeel-paradigma zijn enkele algemene uitgangspunten in acht te nemen. Het doel van verdelen is het herstellen van evenwicht en een snellere implementatie van sociaal én milieubeleid, want de tijd dringt. Een goed verdeelbeleid verdeelt bij voorkeur het geheel, en niet slechts een deel. Verdelen is generiek en inclusief, niemand uitgesloten. Het geldt voor mensen en bedrijven. Het is ingrijpend, herverdelend. Rijken worden armer, armen rijker. Bedrijven zullen failliet gaan, nieuwe bedrijven zullen ontstaan. Verdelen heeft dus grote economische impact. Het is daarom ook noodzakelijk dat de overheid een steviger basiszekerheid garandeert. En we zullen het 'regeneratievermogen' van een samenleving moeten verhogen. Verdelen moet aanzetten tot nieuwe initiatieven en meer samenwerking. Daarvoor zijn nieuwe markten nodig.

De nieuwe rol van de overheid in de toekomstige duurzame samenleving bestaat enerzijds, uit het bewaken dat de economie de sociale en milieu grenzen niet overschrijdt, het verdelen van schaarste en overvloed, en het garanderen van basiszekerheid en basisvoorzieningen. Anderzijds, zal overheid ruimte moeten scheppen voor nieuwe markten door regels en wetten te schrappen. De markt wordt enerzijds geconfronteerd met nieuwe milieu en sociale regels van de overheid die de economische ruimte begrenzen. Anderzijds worden nieuwe 'relatiemarkten' ontsloten die nieuwe economische activiteiten mogelijk maken. Door de aangescherpte grenzen van het milieu en de gezondheid van de mens, zal het economische accent moeten verschuiven van een materiële consumptie naar een immateriële 'consumptie' zoals onderwijs, zorg, cultuur, (samen)wonen en democratie. Op de eerste vier terreinen zal de overheid nieuwe (markt)ruimte moeten scheppen waarbij het niet draait om goederen maar om menselijke relaties. Relaties vervuilen niet en stoten geen CO2 uit. Het liberalisme zal daarmee ook van karakter veranderen. De focus verschuift van materiële rijkdom en individueel bezit, naar verbinding en gemeenschappelijke groei. Het zal de burger nieuwe ruimte tot zelfontplooiing en nieuwe vrijheid geven.

Ik behandel eerst nieuwe verdeelsystemen die de materiële consumptie moeten 'ketenen', en geef in het tweede deel een schets van de nieuwe participatie-economie, die zal ontstaan door hervormingen van de belangrijkste relatie-sectoren (onderwijs, zorg, cultuur, wonen en democratie). Ik concentreer me in dit artikel op het grote geheel, het 'technisch ontwerp' en de realisatie van de verdeelsystemen en hervormingen. Brede sociologische, filosofische, economische of politicologische beschouwingen laat ik achterwege . De transformatie die ik hier schets richt zich primair op de situatie in Nederland, maar alle systemen zijn in principe schaalbaar naar een EU-brede context.

Vermogensgroeibelasting (VGB)

Als eerste stap van het transformatieproces zullen we de verdeling van inkomen en vermogen ter hand moeten nemen. De rijken der Aarde zijn veruit de grootste CO2

uitstoters. Mondiaal zijn de VS en Europa, de rijkste continenten van de wereld en historisch en actueel de grootste milieuvervuilers. Wij, het Westen, zijn aan zet! En niet alleen door een fonds te voeden dat klimaatschade moet compenseren (COP 27), maar vooral door zelf te veranderen. Als we namelijk de ongelijkheid - binnen Nederland, de EU en de wereld – aanpakken, zal de CO2 uitstoot veruit het snelste dalen. Wat dat betreft hebben de klimaatdoelen van Parijs (2016) ons volstrekt op het verkeerde (milieu) been gezet. Het gaat in eerste instantie niet om milieumaatregelen maar om de verdeling van welvaart en rijkdom. Het eerste en belangrijkste verdeelsysteem is daarom een goed sociaal systeem dat grenzen stelt aan de ongelijkheid. Hiervoor is een nieuw belastingstelsel en een nieuw sociaal zekerheidsstelsel noodzakelijk, waarmee respectievelijk een bovengrens en een ondergrens aan ongelijkheid wordt ingesteld.

In haar meest zuivere vorm maakt het kapitalisme rijken altijd rijker, en armen altijd armer. Dat zit ingebakken in de werking. Rijk heeft meer, en arm heeft minder vermogen. En als twee mensen met een ongelijk vermogen in een concurrentieverhouding een interactie aangaan dat heeft de vermogende altijd meer middelen (dat kan van alles zijn!) dan de minder vermogende om die interactie te ‘winnen’. De ongelijkheid neemt in een vrije markt dus altijd toe. Dat is geen nieuws. Daarom corrigeert ons huidige belastingstelsel dit met hogere belasting voor rijken en zijn er vangnetten voor armen. Maar de stelsels werken niet meer. Door de globalisering is het correctievermogen van het belastingstelsel uitgehold en zijn de sociale vangnetten uitgekleed en zo lek als een mandje. We hebben daarom nieuwe stelsels nodig waarin inkomen en vermogen - onder én boven – steviger wordt begrensd: ik stel voor aan de onderkant, een gegarandeerd basisloon van de overheid en dito basisvoorzieningen in te voeren, en aan de bovenkant, een maximum particulier vermogen.

Het nieuwe belastingstelsel bestaat uit slechts twee algemene belastingen: een profielbelasting voor bedrijven (PB) (volgt later) en een progressieve vermogensgroeibelasting (VGB) voor particulieren. Naast deze belastingen wordt de financiële huishouding van de overheid gecomplementeerd met heffingen op het gebruik van infrastructuren die in eigendom van de overheid (moeten) zijn. Deze heffingen worden gebruikt voor onderhoud en vernieuwing van de infrastructuren.

De loonbelasting (box 1) voor particulieren schaffen we zo goed als af: alleen zeer hoge inkomens - boven de Balkenende norm - worden nog belast. In plaats daarvan voeren we, als onderdeel van de profielbelasting, een algemene belasting op arbeidskosten (de loonsom) voor bedrijven in. Deze verschuiving van belastingheffing, van particulier naar bedrijf, is een cruciaal aspect van de transformatie, voor zowel de ketening van de goedereneconomie als ontketening van de nieuwe relatiemarkten. Het is een hefboom voor belastingdifferentiatie per sector (PB) en het bevrijdt de

arbeidsrelatie van de bureaucratische last van de loonbelasting. Herverdeling van inkomen wordt indirect geregeld via andere verdeelsystemen (zie later).

De VGB vervangt box 2 en box 3. De VGB belast niet het vermogen zelf, maar de groei van het vermogen. De VGB is een progressieve belasting. Het belastingpercentage over de groei loopt op (tot 95%). Deze progressie is zelf wél gekoppeld aan de omvang van het vermogen. De VGB heeft een hoge drempel (1 ton vermogen). Kleine vermogens worden dus niet belast. Voor grote vermogens boven een bepaalde grens geldt dat de toename van particulier vermogen fiscaal zo goed als volledig (95%) wordt afgeroomd. Alle vermogensbestanddelen binnen de grenzen van de EU (activa en liquide middelen) tellen mee in de grondslag voor de VGB. Ook de eigen woning. Ook ontvangen erfenissen. Iemand die een groot vermogen erft zal dus een hoge belastingaanslag VGB ontvangen. Uiteraard worden schulden in mindering gebracht. Ook het vermogensdeel dat bedoeld is als aanvullend pensioen wordt niet meegeteld. Een groot verschil met de voorstellen voor vermogensbelasting van Piketty (Piketty, 2014) is dat de VGB alléén de groei belast. Als het particulier vermogen gelijk blijft of daalt betaal je geen belasting. Kortom, bestaande vermogens worden niet aangetast, totdat de vermogende overlijdt. Hoe het vermogen daarna wordt verdeeld hangt af van de hoogte van het vermogen, het aantal erfgenamen en regelingen die kunnen zijn getroffen met de fiscus .

De introductie van de VGB, verbonden met groei, zal een stabiliserend effect hebben op fluctuaties in financiële markten en de speculatie verminderen. Immers, alle groei van vermogen wordt belast, ook waardestijgingen van woningen of aandelen. Burgers hebben dus meer baat bij waardestabiliteit dan waardegroei. De VGB begrenst effectief de accumulatie van bezit/vermogen binnen het grondgebied van de EU. Dit maakt het mogelijk veel van de bestaande maatregelen om inkomen her te verdelen af te schaffen, en het zorgt er bovendien voor dat de verdeelsystemen die ik later zal bespreken, eenvoudig en flexibel kunnen worden opgezet.

Met de vermogensgroeibelasting stellen we de ‘hoeveel ongelijkheid’ in die we in onze samenleving wensen te accepteren . Burgers die een maximumvermogen hebben vergaard, zullen andere doelen in het leven moeten zoeken dan het vergaren van vermogen. Rijken die nog steeds veel verdienen zullen dit geld weggeven aan anderen (het weldoeners-effect van rijkdom) of afstaan aan de staat . Verplaatsen van particulier vermogen naar landen buiten de EU (kapitaalvlucht) is toegestaan. Daartegenover staat dat particuliere kapitaal-import voortaan als groei zal worden aangemerkt. Groei van particuliere vermogen verborgen in ontoegankelijke Bv’s (geen UBO-vaststelling) wordt tegen het hoogste tarief belast.

De huidige Natiestaten hanteren verschillende belastingen voor bedrijven, zoals de BTW, de vennootschapsbelasting (belasting van de winst van bedrijven) en veel regelgeving om speciale beleidsdoelen te ondersteunen zoals accijnzen op tabak en

benzine, of subsidies voor startende ondernemingen. Tezamen vormen ze een zeer complex pakket dat de economische ruimte van bedrijven bepaalt. Het pakket veroorzaakt een enorme bureaucratie, is ineffectief en niet meer geschikt voor de 21ste eeuw.

Allereerst blijkt, mede door de globalisering, dat deze nationale belastingsystemen voor bedrijven vele gaten hebben. De belastingen worden relatief eenvoudig (legaal en illegaal) ontdoken. Grote internationale bedrijven kunnen eenvoudig de belastingen omzeilen omdat de zelf kunnen bepalen waar (in welk land) de winst wordt gemaakt.

De huidige belastingen houden ook geen rekening met schaal-effecten. Hoe groter het bedrijf hoe meer economische macht. Grote bedrijven kunnen schaalvoordelen behalen die op geen enkele wijze extra belast worden. Het gevolg is grote bedrijven naar verhouding veel minder belasting betalen dan kleine bedrijven. Kortom het fiscale stelsel stimuleert schaalvergroting en monopolie-vorming en belemmert een eerlijke concurrentie.

Daarnaast zijn de belastingen en regels zodanig complex geworden, dat de samenhang verloren is gegaan en de flexibiliteit ontbreekt om de overgang naar een cyclische economie te ondersteunen. De belastingen hebben niet de functie en dus ook niet het vermogen om de economische ontwikkeling te reguleren. Als een overheid sectoren wil stimuleren worden meestal aparte subsidiestromen opgezet, die echter zeer ad-hoc zijn (meestal gericht op een onderwerp), waarvan veel geld ‘weglekt’ en dus bijzonder ineffectief zijn. Een afgewogen fiscaal kader dat milieu en sociaal beleid afgewogen kan ontbreekt ten enen male. We hebben een veel robuustere overheid nodig met instrumenten die effectieve regels en sturing mogelijk maken.

Maar het belangrijkste probleem is dat deze belastingen op geen enkele wijze in staat zijn samenlevingen bij crisissituaties te ondersteunen. Integendeel. De huidige belastingen stabiliseren niet maar destabiliseren in crisissituaties. De twee belangrijkste bedrijfsbelastingen (VAT en VBP) zijn gekoppeld aan arbeid (toegevoegde waarde) en winst, het inkomen van het bedrijven. In de instabiele tijden die we de komende decennia tegemoet kunnen zien, fluctueren beiden sterker waardoor belastingopbrengsten, en dus ook de overheidsfinanciën sterk meebewegen. De fluctuaties worden daardoor versterkt. Het is beter om de belasting voor bedrijven meer aan kengetallen van de economische infrastructuur te koppelen, zoals vermogen en omzet.

Basisloon en Arbeidstijdrechten (ORA)

De ondergrens van ongelijkheid dienen we vast te leggen in het nieuwe socialezekerheidsstelsel. Het huidige stelsel is een verzameling vangnetten en fiscale toeslagen, dat uitermate ingewikkeld is, vol gaten zit, fraudegevoelig is en hoge uitvoeringskosten heeft. Het nieuwe socialezekerheidsstelsel is eenvoudig een

basisloon van de overheid. Geen basisinkomen (Bregman, 2015) maar een basisloon: een vast basisinkomen van de overheid gekoppeld aan het fundamentele recht op betaalde arbeid wat een impliciete garantie op werk betekent. We voeren het basisloon in door het huidige salaris van werknemers in twee delen te knippen: een basisloon van de overheid aangevuld met een marktloon van de werkgever.

Het is essentieel in het Antropoceen dat het basisloon wordt verbonden aan arbeidsuren en dat de overheid met het basisloon ook arbeidsuren verdeeld. Ik kom daar later op terug. De overheid bepaalt jaarlijks op basis van arbeidsmarktstatistieken het totaal aantal arbeidsuren waar een basisloon voor wordt uitbetaald en verdeeld de uren gelijk over alle burgers. Dat gebeurt door middel van verhandelbare arbeidstijdrechten, die ik ORA's noem. Een ORA is een tijdseenheid afgeleid van Hora (=uur). ORA's zijn uren arbeidstijd.

Het basisloon/ORA-verdeelsysteem werkt als volgt. De overheid geeft periodiek aan alle burgers een gelijke hoeveelheid ORA's. Burgers/werknemers dragen, naar keuze, deze ORA's in hun arbeidsrelaties over aan de werkgevers. En de werkgever levert de ORA's weer in bij de overheid. De werkgever is, via de ORA, doorgeefluik voor het basisloon. Tegen elke ingeleverde ORA ontvangt de werkgever van de overheid een bedrag dat de werkgever aan de werknemer als basisloon uitbetaald. Werkgever en werknemer onderhandelen over de hoeveelheid ORA's die in de arbeidsrelatie worden uitgewisseld en over een aanvullend loon van de werkgever zelf. Door de transacties dubbel te registreren (ORA-rekeningen voor bedrijven en burgers) ontstaat een sluitende administratie dat fraude voorkomt. Een arbeidsrelatie kan uiteraard ook zonder ORA-transacties worden aangegaan, maar dan zal of de werkgever hogere loonkosten hebben, en/of de werknemer een lager salaris. Een ORA-inclusieve arbeidsrelatie (het basisloon is voor de werkgever, een loonkostensubsidie van de overheid) zal, waar mogelijk, door zowel werkgever als werknemer de voorkeur hebben.

De ORA wordt uitgebreid met extra functies. Het is toegestaan de ORA (op een speciale beurs) te verhandelen. Burgers die minder willen werken kunnen hun ORA's verkopen aan mensen die meer willen werken. De handelsprijs zal naar verwachting lager zijn dan het basisloon, en zorgt voor een efficiënte arbeids- en inkomensherverdeling. De handel is standaard onderdeel van alle moderne verdeelsystemen die ik hier zal beschrijven: het nieuwe paradigma luidt dan ook volledig: begrenzen, verdelen én verhandelen.

De ORA en de impliciet garantie op werk wordt gebruikt om de meer dan één miljoen mensen van de beroepsbevolking die nu om een of andere reden 'aan de kant' staan opnieuw te betrekken in arbeid: Hetzij door ORA-handel, hetzij door arbeids(her)verdeling, hetzij door actieve bemiddeling van de overheid, hetzij door actieve druk op werkgevers (zie profielbelasting).

De ORA vormt verder de grondslag voor de sociale zekerheid: bij ziekte of werkloosheid kunnen ORA's onder voorwaarden door burgers direct aan de overheid worden 'terug verkocht' en verandert het basisloon in een basisinkomen. De ORA kan gebruikt worden om de pensioengerechtigde leeftijd te flexibiliseren. Wanneer u 40000 ORA's hebt gewerkt (bijv. 40 jaar van 40 weken van 25 uur per week) heeft u recht op AOW: het basisloon wordt dan een permanent basisinkomen. Studenten kunnen het basisloon omzetten naar een basisbeurs. Het basisloon kan leeftijdsafhankelijk zijn, of afhankelijk van het aantal reeds gewerkt ORA's.

Tot slot, de ORA kan, opnieuw onder voorwaarden, ook in een betaalmiddel worden omgezet. Om de lokale economie en werkgelegenheid in stand te houden en te stimuleren kan de ORA gebruikt worden om lokale (basis)goederen te kopen (met name voedsel). Door de ORA te verbinden met producten van lokale boeren, voedseltuinen en andere lokale bedrijven kan de transformatie van de landbouw worden gestimuleerd en een lokale economie worden beschermd tegen de globalisering.

In dit systeem acht ik voor de overheid geen taak meer weggelegd voor het garanderen van een bovenminimale inkomenszekerheid. Die taak zal naar de markt (via inkomstendervingsverzekeringen) worden afgestoten.

In een duurzame samenleving is ORA ten minste zo belangrijk als de Euro. De ORA is zal de arbeidsmarkt radicaal veranderen; het herverdeelt arbeid (in tijden van schaarste én overvloed) met behoud van flexibiliteit, het garandeert een basisinkomen, hervormt de arbeidsmarktverhoudingen en integreert sociale zekerheid en arbeidsmarkt en stimuleert de lokale economie. Het zal de kloof tussen vast en flexibel werk dichten. Het versterkt de emancipatie, omdat iedereen, elke gender, een gelijke hoeveelheid ORA's ontvangt.

Het verdelen van werk(tijd), in de krappe Nederlandse arbeidsmarkt met veel vacatures, lijkt misschien een nutteloze en overbodige operatie. Maar dat zou kortzichtig zijn. Ten eerste dienen we (de verdeling van) werk in Europees en mondiaal kader te plaatsen. De tekorten in Nederland verschrompelen bij de enorme jeugdwerkeloosheid in Zuid-Europese landen (om nog maar te zwijgen over de werkeloosheid in Afrika). De vergroening van de economie zal werk creëren en vernietigen. Maar veel belangrijker dan klimaatverandering zijn de effecten van grote technologische revoluties die er aan komen. Biotechnologie, nanotechnologie, en vooral de Artificiële Intelligentie (AI) zal grote (onvoorspelbare) effecten hebben op de omvang van de werkgelegenheid. Arbeidstijdrechten zullen burgers zekerheid van arbeid geven in alle mogelijke toekomstscenario's. Met deze randvoorwaarde is de transformatie naar een cyclische economie veel sneller door te voeren, omdat risico's van werkeloosheid op een effectieve manier kunnen worden opgevangen. Ook het realiseren van de klimaatdoelen kan grote onzekerheden op het terrein van arbeid met

zich meebrengen. Die onzekerheden zijn echter te accepteren als iedereen leeft in het vertrouwen dat een overheid te allen tijde de pijn zal verdelen.

Het is denkbaar te starten met ORA's voor een beperkte groep burgers of een selectie van bedrijfssectoren, maar het systeem is pas echt effectief als iedereen meedoet.

Profielbelasting (PB)

De tweede poot van het nieuwe belastingstelsel is een sectorafhankelijke profielbelasting. Het neemt bedrijven de maat. Het is een regulerende belasting die grenzen stelt aan mogelijke economische activiteiten. Elke bedrijfssector heeft zijn eigen profiel. De profielbelasting is een fiscaal profiel dat bestaat uit een set belastingpercentages voor kengetallen van een bedrijf die zijn vastgelegd in een uitgebreide jaarrekening van elk bedrijf. De financiële kengetallen van de jaarrekening (zoals omzet, winst, loonsom, afschrijvingen/investeringen) moeten worden aangevuld met milieu- en sociale kengetallen, die verplicht in elke jaarrekening moeten worden vermeld en die elk met een belastingtarief kunnen worden belast. BTW en vennootschapsbelasting worden overgeheveld naar de profielbelasting. Omdat bedrijfssectoren zeer verschillend zijn, moeten we voor elke bedrijfssector een eigen profiel opstellen. Bij het opstellen van het profiel worden de productiefactoren kapitaal, arbeid en natuur afgewogen en evenwichtig belast. Kapitaal via omzet per arbeidsuur of vreemd vermogen; arbeid via de loonsom. Nieuw zijn belasting op milieu en sociale kengetallen: zoals de CO2 belasting verbonden aan het energie verbruik, belasting op de inkoopwaarde van fossiele grondstoffen, of een belasting over de hoeveelheid afvalstoffen en afvalwater. Deze laatste belastingcomponenten staan los van de huidige gemeentelijke heffingen die bedrijven (en burgers) nu al moeten betalen voor het gebruik van infrastructuren die door de overheid worden onderhouden (zoals de afvalverwerking en de riolering). Het doel van deze regulerende profielbelasting is de duurzaamheid en recycling te stimuleren. Ook worden bedrijven via de profielbelasting belast voor 'maatschappelijk onwenselijk' gedrag. Op basis van sociale kengetallen in de jaarrekening van bedrijven en arbeidsmarktstatistieken kunnen bedrijven bijvoorbeeld zwaarder worden belast als de arbeidsparticipatie van vrouwen of mensen die 'op grotere afstand' van de arbeidsmarkt staan, lager is dan een vastgesteld gemiddelde voor de sector.

De PB aanslag van een bedrijf wordt definitief vastgesteld na vaststelling van de jaarrekening van het bedrijf. De rol van de accountant zal nog belangrijker worden. Bedrijven ontvangen vooraf een voorlopige aanslag die in maandelijkse termijnen dient te worden betaald. Het basisloon dat bedrijven van de overheid ontvangen is een aftrekpost in de profielbelasting, waarmee wordt voorkomen dat grote bedragen moeten worden rondgepompt.

De profielbelasting is een instrument om de economie versneld te transformeren. We kunnen per sector andere fiscale profielen opstellen. Sectoren die grondstoffen gebruiken voor de productie van goederen worden zwaarder belast. Als een stijgende arbeidsproductiviteit (kapitaal) niet tot een hogere productie leidt (omdat verdeelsystemen groei verhinderen) en dus tot minder arbeidsuren leiden kan dit in het profiel (deels) worden gecorrigeerd. Schaalvergroting kunnen we extra belasten via een progressieve belasting op omzet; Daarmee beperken we groei en fusies van bedrijven, en stimuleren we diversiteit en concurrentie. De profielbelasting is hét beprijzingsinstrument van de overheid, dat moet voorkomen dat de grenzen van mens en Aarde nog worden overschrijden. De nieuwe, nog te bespreken relatiemarkten waarin immateriële goederen, zoals kennis, zorg, samenwonen, creatieve ideeën (kunst, wetenschap) en cultuur, worden 'overgedragen', zullen worden gestimuleerd door een lagere profielbelasting.

Met gedifferentieerde belastingtarieven per sector mengt de overheid zich in de economische processen en structureert ze de economie. Deze staatssturing is niet nieuw. Ook momenteel stuurt de overheid, op tal van terreinen, de economie, via bijv. accijnzen (op bijv. alcohol en tabak), subsidies, tariefdifferentiatie voor groot- en kleinverbruikers van energie, en gunstige belastingregelingen voor multinationale bedrijven. Al deze zaken kunnen op een of andere wijze verwerkt worden in een algemene profielbelasting per sector, zodat de huidige, vaak ondoorzichtige praktijk van subsidieregels kan worden omgezet in structurele en transparante randvoorwaarden voor de economie. Deze randvoorwaarden, impliciet verbonden met de verdeling van de belastingdruk over productiefactoren en bedrijfssectoren, wordt, meer dan nu, onderdeel van politieke besluitvorming.

Een ander, complexer probleem is de verhouding tot het buitenland. Als de verschillen tussen landen in belastingheffing en subsidiemogelijkheden groter worden kunnen bedrijven Nederland verlaten . Dit spanningsveld heeft vele kanten. Andere bedrijven kunnen juist toestromen. Deels kunnen bedrijven die 'lijden' onder belastingverhoging ten behoeve van het milieu tegen buitenlandse concurrentie beschermd worden met extra importtarieven. Deels accepteren we de uitstroom als gevolg van streng milieubeleid. Uiteindelijk zijn klimaatdoelen en het bedrijfsleven het beste gediend met een stabiel overheidsbeleid. Zekerheid en stabiliteit zijn de beste 'vestigingsvoorwaarden' voor bedrijven. Daar komt bij dat door de transformatie van de economie werkgelegenheid verschuift van consumptie naar participatie. Participatie laat zich niet globaliseren, zoals de productie van goederen. Het is dan ook raadzaam als overheid een zekere 'distantie' tot de markt te houden en te concentreren op de kaders, want het risico is groot dat de overheid anders bedrijven subsidieert die morgen alweer zijn achterhaald.

Het is daarom ook belangrijk voor een overheid dat het naast de regulerende belasting een ‘niet politieke’ en stabiele inkomstenstroom heeft. Dat kan, zoals gezegd, door het gebruik van infrastructuren te belasten. Daartoe dient de overheid deze infrastructuur in eigendom te hebben en te beheren. Om dit te realiseren zullen mogelijk besluiten tot privatisering weer ongedaan moeten worden gemaakt .

Vervoersrechten (VR)

Na het ontwerp van basisloon, ORA, VGB en PB als basisstelsels van belasting, sociale zekerheid en arbeidsmarkt, kunnen we ons nu richten op de verdeelsystemen die nodig zijn om de klimaatdoelen te halen. Laten we beginnen met verkeer en vervoer. Onze wegen zijn vol. Met name in de spits. Te veel verkeer is slecht voor onze gezondheid (astma, geluid, hart en vaat ziekten) en het milieu (vervuiling). Wegen en (parkerende) auto’s nemen bovendien veel ruimte in beslag. Het kabinet heeft besloten tot een km-heffing in 2030. Economen bepleiten een spitsheffing om spreiding te stimuleren. Maar alleen beprijzen is een slecht idee, omdat een ongelijkheid in inkomen direct omslaat in een ongelijkheid in vervoersmogelijkheden. Beter is de vervoerscapaciteit van de beschikbare infrastructuur te begrenzen, te verdelen en te verhandelen. De capaciteit wordt bepaald in de vorm van vervoersrechten (VR). De overheid bepaalt jaarlijks de totaalruimte VR voor burgers en voor bedrijfssectoren. Burgers ontvangen elk een gelijk deel; in de transportsector verdelen we VR’s op basis van omzet; in de overige sectoren op basis van geregistreerde arbeidsuren. Daarna laten we de markt zijn werk doen. Burgers kunnen VR’s verhandelen op een openbare beurs. Bedrijven hebben per sector een eigen sector-beurs. Vraag, aanbod, en de omvang van de uitgifte van de overheid bepalen de handelsprijs van de VR’s.

Het verbruik van VR’s tijdens autoritten wordt per persoon geregistreerd met een checkin/checkout systeem, dat bij trein en deelauto’s al gebruikelijk is. Het verbruik wordt automatisch van een eigen VR-rekening gedebiteerd. Auto’s zonder registratie-toestel mogen niet op VR-plichtige wegen rijden. Rijdt u met onvoldoende saldo op uw VR-rekening, volgt een bekeuring. De eenheid van VR’s zijn km-uren. Er wordt niet alleen afgelegde afstand (in km) gemeten maar ook de duur (in uren) dat men van de verkeersweg gebruik maakt. Sta je lang in een file betaal je relatief veel VR’s. Deel je de auto met één of meerdere andere personen, die in/uit checken bij dezelfde auto, wordt het VR-verbruik gedeeld door het aantal personen. Heb je dringend VR’s nodig koop je ze voorafgaand aan je rit op de VR-beurs.

Niet alleen de autowegen zijn vol. Ook luchtwegen zijn vol (Schiphol). We vliegen te veel en dat veroorzaakt veel overlast. De oplossing is ook hier het instellen van een plafond van vlieg km-uren, dat vervolgens wordt verdeeld over burgers en bedrijven (verhandelbare vlieg-VR’s). Korte vluchten zijn in verbruik ‘duurder’ (meer VR/afgelegde km) dan lange vluchten omdat er relatief veel tijd aan handling wordt

besteed. Door het plafond stapsgewijs te verlagen naar het gewenste niveau kunnen we relatief snel de klimaatdoelen halen en de leefomgeving van Schiphol verbeteren.

Voor een evenwichtig vervoersbeleid zal ook het openbaar vervoer van trein, bus, tram en boot in de VR registratiesysteem moeten worden opgenomen, omdat anders onvoorspelbare en ongewenste verschuivingen tussen vervoersmodaliteiten kunnen optreden. Door alle modaliteiten in een uniform systeem op te nemen wordt het mogelijk actief de verhouding tussen verschillende vervoersmodaliteiten te beïnvloeden, via de uitgereikte aantal VR's per modaliteit.

De invoering van VR's initieert grote maatschappelijke veranderingen. De quotering zal ertoe leiden dat wonen en werken dichter bij elkaar zal worden gebracht. Kleinschalige voorzieningen zullen beter gespreid worden en weer rendabel worden. Om te voorkomen dat we met quotering langer in benzineauto's en sterk vervuilende vliegtuigen blijven rijden/vliegen worden Koolstofrechten ingevoerd (zie hierna). En op basis van de VR-registratie kan ook heffing voor het gebruik van autowegen (de km-heffing) en/of luchtwegen worden ingesteld. Deze gebruiksheffingen hebben dus geen relatie met VR gebruik, maar zijn in principe bedoeld om de infrastructuren te onderhouden.

Koolstofrechten (CR)

In het klimaatakkoord van 2019 worden vijf sectoren onderscheiden met betrekking tot de uitstoot van CO2. 'In 2020 werd van de totale hoeveelheid broeikasgassen 32 procent door de industrie uitgestoten, 20 procent door de sector elektriciteit, 19 procent door de sector mobiliteit (binnenlands verkeer en vervoer), 16 procent door de landbouw en 13 procent door de gebouwde omgeving (vanwege het stoken van aardgas voor ruimteverwarming)' aldus de website van het rijk. Zoals eerder gezegd, beperkt het klimaatakkoord (afgezien van het ETS systeem) zich tot 'beprijzen, normeren en subsidiëren'. Ik acht het een illusie te denken dat daarmee de klimaatdoelen kunnen worden gehaald.

Toen Barbara Baarsma in augustus 2022 een voorstel voor een verhandelbaar CO2 budget voor burgers en bedrijven opperde, kreeg ze een golf van kritiek over haar heen. Maar, in de juiste context geplaatst, en met de juiste praktische invulling is het idee een effectief instrument om de klimaatdoelen te halen . De context is dat het voorstel onderdeel moet zijn van de grotere sociale transformatie van Nederland, waarbij we 'begrenzen en verdelen' boven 'groeien' zetten. De invulling zou als volgt kunnen zijn: De overheid stelt een maximum koolstofrechten (CR) vast voor burgers en voor elke bedrijfssector. Iedere burger krijgt een gelijk deel. Bedrijven ontvangen rechten naar rato van hun jaaromzet. De CR's worden door de overheid gestort op de CR-rekeningen van individuele burgers en bedrijven. CR's zijn verhandelbaar op een

CR-beurs. Er zijn gescheiden beurzen voor burgers en de afzonderlijke sectoren. Ze kunnen dus niet onderling CR's verhandelen.

Met de koolstofrechten ontvangt elke burger en elk bedrijf rechten om koolstof uit te stoten. De uitstoot gebeurt op drie manieren. Allereerst via de energierekening. Bedrijven en huishouden verbruiken elektriciteit en gas. In contracten met leveranciers wordt een prijs per kWh en een prijs m3 gas vastgelegd. Ik stel voor daarnaast ook in elk contract een CR/kWh en een CR/m3 vast te leggen. Koolstofrechten worden, ten tweede, afgerekend als u benzine tankt. Ook hier zal de leverancier moeten aangeven hoeveel CR/liter de benzine kost. En als laatste worden koolstof rechten afgerekend als u vlees koopt in de supermarkt of bij de slager. Op het etiket wordt behalve een prijs per kg ook de prijs in CR/kg getoond . De energieleverancier, het tankstation en de supermarkt boeken gelijk met de financiële transactie de verbruikt koolstof van uw CR-rekening. Uw bankpas moet daarom de gegevens van uw CR-rekening bevatten. Sommige politieke partijen bepleiten een vleesbelasting, maar ik acht beprijzing van voedsel niet juist. Het is niet rechtvaardig naar armen, werkt stigmatiserend en accentueert de verschillen tussen rijk en arm. Beter is te werken met vleesquota in de vorm van koolstofrechten.

Energieverbruik, fossiele brandstoffen en vlees zijn de drie grootste bronnen van CO2 uitstoot en worden via een enkele koolstof rekening geadministreerd. Dat betekent dat een burger in principe de mogelijkheid heeft vervoer, energie en vleesconsumptie tegen elkaar uit te ruilen: de kamerthermometer een extra graadje lager, maakt extra vleesconsumptie mogelijk. Die uitruil moet echter wel beperkt blijven, omdat er nog een secundair beleidsdoel is, die ik hierna bespreek: minder verkeer en minder vlees om meer ruimte voor de natuur te scheppen.

Energie is een basisvoorziening die door de overheid wordt gegarandeerd. De handel in CR's mag niet worden toegestaan als die basisvoorziening in het geding is. Om onnodige beursspeculatie te voorkomen, mag een burger alleen CR's kopen als het saldo van zijn/haar/hen rekening onder een grenswaarde daalt, en alleen CR's verkopen als het saldo boven een bepaalde grenswaarde staat. De prijs van een CR is afhankelijk van vraag en aanbod. Door jaarlijks de hoeveelheid uitgereikte koolstofrechten te verlagen zal de prijs relatief hoog blijven. Burgers die zuinig zijn met koolstofrechten kunnen dus door verkoop extra inkomsten realiseren. Het is toegestaan, tot een beperkte hoogte, rood te staan op je CR-rekening. Burgers die rood staan en geen koolstofrechten kunnen kopen worden bezocht door energie consulenten van de overheid. Deze functionarissen onderzoeken het koolstofverbruik. Als een woning niet goed geïsoleerd is kan beroep worden gedaan op een isolatiefonds. Eigenaren/verhuurders kunnen beboet worden bij nalatigheid in de verduurzaming van de woning.

Ook bedrijven ontvangen koolstofrechten. Grote bedrijven ontvangen die momenteel al via het ETS systeem van de EU. Het systeem zou uitgebreid kunnen worden naar alle bedrijven, maar het is dan wel wenselijk een ETS per sector te hebben. Dat is nodig vanwege de grote verschillen tussen de sectoren. Er zal maatwerk moeten worden geleverd voor de industrie, de landbouw en energiesector. Elke sector krijgt een eigen plafond. Bedrijven mogen koolstofrechten verhandelen binnen de sector waar ze toe behoren.

Naast het verdeelsysteem van koolstofrechten is ook beprijzing van CO2 uitstoot voor bedrijven wenselijk. Dat dient zowel aan de ‘input’ als aan de ‘output’ kant plaats te vinden. In de profielbelasting wordt de CO2 uitstoot gekoppeld aan het elektriciteitsverbruik (output). Aan de input kant wordt de inkoopwaarde van fossiele grondstoffen extra belast. Natuurlijk zullen energie(productie)bedrijven deze belasting in de prijs van energie doorbelasten, waardoor andere bedrijven een ‘dubbele’ belasting lijken te betalen. Maar het beleidsdoel van beide belastingen-elementen uit de profielbelasting is anders. De eerste richt zich op de transitie. Hoe groter het aandeel van wind, zon, water en aardwarmte hoe lager de grondstoffenbelasting doorwerkt in de energieprijs. De tweede stimuleert daarentegen een efficiënt energiegebruik. Omdat de sectoren sterk van elkaar verschillen kunnen deze twee belastingpercentrages ook per sector verschillen.

Grote bedrijven hebben in het huidige kapitalisme meestal schaalvoordelen waardoor ze ook een relatief voordeel hebben op de ETS handelsmarkt. Door een progressief gestaffelde omzetbelasting binnen het profiel kunnen deze schaalvoordelen worden ‘gecompenseerd’ en ontstaat een eerlijke, concurrerende markt, waarbij de ‘grootste’ niet automatisch meer de ‘beste’ is, en monopolie vorming wordt tegengaan. We creëren een markt die ruimte geeft aan vele spelers waarin ook nieuwe innovatieve ondernemingen kunnen ontstaan die beter zijn ‘aangepast’ aan de nieuwe spelregels van de markt (lees: minder C02 uitstoten).

Het is wenselijk dat ook belasting op andere grondstoffen dan fossiele grondstoffen wordt ingevoerd, want de winning van grondstoffen overal in de wereld is een van de grootste oorzaken van het verdwijnen van biodiversiteit.

Tot slot, naast de profielbelasting worden bedrijven (maar ook burgers) belast voor het gebruik van het energie-netwerk (de infrastructuur).

Stikstofrechten (NR)

Nederland heeft te veel koeien, varkens, kippen en geiten. De intensieve veeteelt is voor een groot deel verantwoordelijk voor het stikstofprobleem. De uitstoot van stikstof in de landbouw en de bouwsector, vlak bij Natura 2000 gebieden leidt tot aantasting van de natuur en de biodiversiteit. Willen we de natuurlijke diversiteit behouden dan moet er minder stikstof worden uitgestoten. En dus minder dieren. De intensieve

veeteelt is niet alleen een bedreiging voor de natuur, maar levert ook nieuwe risico's voor de menselijke gezondheid. Vogelgriep wordt naar alle waarschijnlijkheid de volgende pandemie. Om dit te voorkomen zou nu al gekozen moeten worden voor minder pluimveebedrijven, zodat de afstand tot elkaar en de afstand tussen kip en wilde vogels toeneemt en de pandemie sneller beheerst kan worden.

Het kabinet heeft zich tot doel gesteld dat 'in 2030 74% van het stikstofgevoelig Natura 2000-areaal onder de kritische depositiewaarde (KDW) moet zijn gebracht. De KDW is de grens waarboven het risico bestaat dat de kwaliteit van een habitat significant wordt aangetast door de stikstofneerslag' Dat betekent in 2030 30% minder stikstof moeten worden uitgestoten dan in 2020. Op basis van het rapport Remkens is besloten om 600 'piekbelasters' (bedrijven die de hoogste uitstoot aan stikstof hebben rond natuurgebieden) uit te kopen. Het is een effectieve maar ook een moeilijk operatie. Onlangs heeft de rechter de vrijstelling aan kleine boeren dat in het Programma Aanpak Stikstof (PAS) was opgenomen, ongeldig verklaard, waardoor veel boeren alsnog vergunning moeten aanvragen en stikstofrechten nodig hebben. De EU wil ook de uitzonderingspositie van de Nederlandse boer (die meer stikstof uit mest per hectare mogen uitrijden) stoppen . Dit maakt de stikstofproblematiek nog complexer. Het huidige beleid is gebiedsgericht en verloopt via milieuvergunningen die door provincies worden afgegeven. In de milieuvergunningen worden boeren ammoniakrechten en fosfaatrechten gegund gemeten in kilo uitstoot per jaar. Dat recht wordt niet getoetst/gemeten maar is gebaseerd op ingewikkelde berekeningen van de situatie ter plaatse . Als een bedrijf wil uitbreiden moet opnieuw een vergunning worden aangevraagd. Door de schaarste aan stikstofrechten is een levendige handel in stikstofrechten ontstaan, waarin tientallen makelaars een aanvrager van een vergunning koppelt aan een bezitter die zijn vergunning verkoopt, om zo zijn stikstofrechten te kunnen overnemen . Het heet 'extern salderen' en is aan veel regels van verbonden, die per provincie verschillen.

De actuele aanpak van de stikstofproblematiek bevat elementen van een verdeelsysteem. Er zijn grenzen getrokken, de rechten worden via vergunningen verdeeld. En er is een (wilde) handel ontstaan. Maar het beleid is voornamelijk uit nood geboren, en is niet doordacht vanuit het idee van een fundamentele system-change. Toch is dat nodig. Nederland is wereldleider in stikstofuitstoot per hectare per jaar. Het pappen en nathouden kan niet langer doorgaan. Er is een nieuw nationaal verdeelsysteem van stikstofrechten nodig. De overheid bepaalt jaarlijks per sector de stikstofruimte en de verdeelt de rechten, die verhandeld mogen worden op een gereguleerde beurs per sector. De huidige markt van makelaars in stikstofrechten vervalt. De vergunning en het stikstofrecht wordt losgekoppeld. Een stikstofrecht is het recht op uitstoot van x kg stikstof. Het is dus niet een recht op uitstoot van x kg stikstof per jaar, zoals dat nu in milieuvergunningen wordt vastgelegd. De verdeling vindt jaarlijks plaats en verloopt in rondes (per gebied) waarbij een bestaande

vergunninghouder kan inschrijven tot het maximum van zijn gegunde ammoniakrechten. Latente, onbenutte stikstofruimte die nu in vergunningen verborgen zit wordt zichtbaar doordat inschrijvingen lager zijn dan verwacht. Binnen de landbouwsector zou daarmee ruimte voor PAS-melders kunnen worden geschapen.

De overheid kan ook zelf actief deelnemen aan de handel en rechten op de beurs kunnen opkopen en daarmee het volume aan beschikbare rechten verkleinen , of een betere verdeling van de milieudruk te komen. Maar ook extern salderen tussen sectoren kan een beleidsmatige optie zijn (zie ook volgende sectie) om ruimte te creëren voor woningen, wegen of industrie. We willen immers minder dieren in Nederland ook omwille van onze gezondheid en het dierenwelzijn, en meer woningen . Dan is goed dat de stikstofrechte, waar mogelijk, van landbouw naar woningbouw stromen, maar niet omgekeerd. Een nationaal verdeel en handelssysteem zal sectoren en bedrijven aanzetten tot innovatie, waarbij minder stikstof wordt uitgestoten. Bedrijven die snel kunnen overschakelen zullen meer winst maken omdat ze stikstof kunnen verkopen.

De verdeling van de ruimte

Het stikstofprobleem is een onderdeel van een veel groter vraagstuk: de verdeling van de ruimte, of beter gezegd: het grondgebruik. Verkeer, werk, wonen, landbouw en natuur en recreatie en water concurreren met elkaar om de beschikbare grond. Die beschikbare grond is overduidelijk eindig. De besproken verdeelsystemen VR, CR en NR verdelen eindige bronnen voor specifieke sectoren, maar de systemen zeggen nog niets over de verdeling tussen de sectoren?

Binnen de sector landbouw is met name veeteelt een ruimte-vreter. 80% van de zoogdieren op Aarde is vee, die nemen veel grond in gebruik, en die moeten alleemaal gevoed worden met gewassen die ook weer grond in beslag nemen. Het totale grondgebruik van de Nederlandse veeteelt is, gelijk aan 4 provincies . Een van de meest efficiënte methodes om de natuur meer ruimte te geven is dus minder vlees en meer planten eten.

Maar daarmee is het probleem van de ruimteverdeling natuurlijk nog lang niet van tafel. Ook het verbouwen van gewassen voor menselijke consumptie neemt ruimte in beslag. Onze werkplekken, kantoren en industrieterreinen, onze woningen, onze wegen en recreatieparken vereisen allemaal ruimte. En dan dienen we de belangrijkste niet te vergeten: water Het water gaat stijgen, hier moeten we onvermijdelijk ruimte voor reserveren. Maar ook voor de drinkwatervoorziening van de toekomst is meer ruimte nodig.

In een duurzame samenleving en een cyclische economie zullen we ook het ruimte vraagstuk helemaal opnieuw moeten bezien in het licht van de grenzen van de ruimte. Twee hoofdlijnen van ruimtelijke beleid zijn al besproken: minder grondgebruik voor

verkeer, vervoer en veeteelt, om extra ruimte aan de natuur te geven. Om verkeer te reduceren dienen we méér thuis of op decentrale werkplekken te werken en zal de fysieke nabijheid van werk en woning en recreatie moeten worden gestimuleerd. Zo moeten we ruimte maken voor natuur en water. Maar structureel zullen we ruimtelijke ordening moeten inbedden in een algemeen bevolkingsbeleid. De grenzen van de ruimtelijke ordening worden in hoge mate bepaald door de bevolkingsdichtheid. Te grote verschillen in bevolkingsdichtheid leiden tot ruimtelijke problemen. Een goede stelregel voor een duurzame samenleving is dat iedereen binnen 20 minuten op zijn werk moet kunnen zijn. Maar concentreer je werk en wonen in steden door wolkenkrabbers van woningen naast wolkenkrabbers van kantoren te zetten dan betekent dat ook een sterke concentratie van overige voorzieningen en veel recreatief verkeer. Een te grote stedelijke concentratie heeft daarmee een intrinsiek ontwrichtende werking op de omliggende ruimte. Steden worden magneten en zuigen het land erom heen leeg, met de bekende problemen voor steden en de bekende problemen voor het platteland. In steden neemt de ongelijkheid toe en door de ontvolking van het platteland nemen voorzieningen af waardoor de trek naar steden nog groter wordt. (Basis)Voorzieningen op het platteland zijn niet meer rendabel en verdwijnen. De tegenstelling stad – platteland verscherpt en raakt uit balans. Platteland worden onbewoonbaar. Het is een sluipend proces, dat nauwelijks kan worden tegengegaan. Illustratief is bijv. de verdeling van de middelen van het Groeifonds voor infrastructurele projecten . Het merendeel gaat naar het stedelijk gebied van de Randstad. Regio's in oosten, noorden en zuiden komen er bekaaid van af.

Om een evenwichtige verdeling van wonen, werken en vrijetijd (= voorzieningen en natuur) te realiseren is het daarom nodig als overheid een harde bovengrens aan bewoningsdichtheid per regio te formuleren. Daarbij moet uiteraard wel rekening gehouden worden met de natuurlijke gesteldheid van de regio (vruchtbaarheid van de grond, veel/weinig zoet wateroppervlak etc. etc.). Regio's die de maximum dichtheid hebben bereikt mogen niet meer groeien in bevolking. De schaal van regio is hier gekozen omdat dit een goede 'maat' is waarbij alle functies voor grondgebruik in evenwicht kunnen worden afgewogen. Gemeenten zijn te klein. Provincies te groot. De 20 minuten rijttijd op een snelweg bepaalt de maximale grootte van de regio. Het is bijvoorbeeld een goede schaal voor de introductie lightrailsystemen als openbaar vervoer (de vervoersregio) .

Een maximum regionale bevolkingsdichtheid is het begin van bevolkingsbeleid, iets wat noodzakelijk is voor een samenleving die 'vol' is. Het zal het ruimtelijke beleid in Nederland volledig omturnen. Het is niet langer meer mogelijk met zijn allen op een kluitje te gaan wonen. Er wordt een grens gesteld aan het concept van de 'compacte stad'. Werkgevers die willen uitbreiden worden gedwongen minder dichtbevolkte regio's te zoeken als in de eigen regio een overschrijding van de regionale

bevolkingsdichtheid dreigt (meer woningen dan toegestaan) of tot te veel woon-werk verkeer leidt. Door wonen en werken te verdelen, wordt ook het draagvlak voor voorzieningen hersteld (scholen, zwembaden, winkels etc. etc.). De natuurlijke neiging van veel gemeenten om werkgelegenheid en woningen ‘binnen te halen’, omdat dit goed is voor de gemeentelijke financiën vervalt. Deze afweging moet voortaan altijd in regionaal verband plaatsvinden en tegen de achtergrond welke effecten het heeft op de regionale bevolkingsdichtheid.

Toerisme en migratie (Visa)

Nederland is een open land. Mensen komen en gaan. Deze migratiestromen worden steeds problematischer in een vol land. De ongecontroleerde stromen scheppen een toenemende onrust onder de bevolking omdat concurrentie op basisvoorzieningen (huisvesting, zorg, onderwijs) en werk toeneemt en de culturele identiteit wordt bedreigd. Het is onvermijdelijk dat de overheid actief beleid gaat ontwikkelen waarin de stromen mensen beter worden gereguleerd. Onderdeel van die regulering is het instellen van plafonds voor de verschillende stromen.

Toerisme wordt in het algemeen niet tot de migratiestromen gerekend. Maar ook deze stroom is problematisch geworden. De toeristenstroom is geëxplodeerd in de laatste decennia. Deze toeristenstroom wordt nauwelijks ingedamd met vigerend beleid zoals een hotelstop of een registratieplicht voor verhuurders van het platform AirBnB. Het is veel beter aan de bron te beginnen, een visumplicht voor toeristen in te voeren en een maximumaantal toeristenvisa uit te geven, om te beginnen met de regio Amsterdam. Als eenmaal de toeristenstroom is gemaximaliseerd kan de samenleving bouwen aan een nieuw evenwicht tussen toerist en bewoner.

Zonder de arbeidsmigratie vanuit Oost Europese landen zouden diverse sectoren in Nederland in grote problemen komen. De drijfveer van arbeidsmigratie is de ongelijke verdeling van werkgelegenheid en welvaart. Het westen heeft collectief gefaald de laatste 3 decennia meer evenwicht te scheppen in de welvaartsverdeling in de wereld. De rijke landen zijn magneten voor werkgelegenheid. In deze onevenwichtige situatie wordt de arbeidsmigrant misbruikt, uitgebuit en laag betaald waartegenover een hoge economische winst voor werkgevers staat. Idealiter zou migratie ertoe moeten leiden dat de welvaartsverschillen verkleinen, omdat migranten relatief veel geld mee naar huis meenemen. Maar de EU-landen die arbeidsmigranten ‘leveren’ plukken nauwelijks de vruchten van deze migratie. De ‘winst’ blijft hangen in de ontvangende landen. Er is dus geen sprake van herverdeling. En dat hoort nu juist de kern te zijn van elk migratiebeleid. Elke migratiebeleid moet gebaseerd zijn op het principe van de ‘welvaartspomp’: een roulerende arbeidsmigratie ontstaan door grote verschillen in welvaart en werkgelegenheid, moet effectief ertoe leiden dat de (toename van) welvaart beter wordt herverdeeld tussen land van herkomst en ontvangst waardoor uiteindelijk de migratiedruk zal afnemen. Migratiebeleid is ontwikkelingsbeleid.

Binnen de EU geldt een vrijheid van beweging/vestiging en is begrenzing van de arbeidsmigratie wettelijk niet mogelijk. Helaas volgt de EU niet de regels van de welvaartspomp. Te vaak blijkt de arbeidsmigrant binnen de EU, een tweederangsburger, verdient hij/zij/hen minder, en heeft minder rechten op basiszekerheid en basisvoorzieningen. Via basisloon en ORA's, - de migratieperiode kan gemaximaliseerd worden via de uit te geven ORA's – kunnen arbeidsmigranten een gelijkwaardige positie krijgen, waarbij tegelijkertijd grenzen worden getrokken. Met de ORA-uitgifte kan een flexibel arbeidsvisum worden ingesteld.

De situatie is veel schrijnender als we kijken naar migratie van buiten de grenzen van de EU. De welvaartsverschillen op globale schaal zijn veel groter dan die tussen West en Oost-Europa. De push and pull factoren van migratie zijn dan ook navenant sterker. Ondanks enorme tegenwerkingen, - de afstand, de kosten voor vervoer (meestal in criminele handen), de toegangsblokkades, wagen vele honderdduizenden Afrikaanse migranten jaarlijks de route naar Europa. Zij die werkelijk Europa bereiken (een klein percentage) belanden in een zeer vijandige omgeving. De niet-EU arbeidsmigrant leidt een illegaal bestaan, wordt onderdrukt en uitgebuit.

De hoofdlijn van het EU-beleid is dat voor arbeidsmigratie muren worden opgetrokken en dat alleen vluchtelingen recht hebben op toegang en asiel in Europa. De werkelijkheid laat zich echter niet op deze manier verdelen. Falende en autoritaire staten buiten de EU scheppen economische vluchtelingen en echte vluchtelingen in allerlei gradaties en variaties. De procedures voor asiel, waarbij economische en echte vluchteling moeten worden onderscheiden, zijn hemeltergend traag. Asielzoekerscentra zitten overvol. Het EU-migratiebeleid is een humanitaire ramp. Ook hier dient het idee van de welvaartspomp te worden toegepast. Dat betekent een radicale koerswijziging. Er moeten aanmeldcentra voor migranten komen. Politieke en economische vluchtelingen/migranten die worden toegelaten in het opvangland dienen niet te worden 'geïsoleerd' maar meteen aan werk te worden geholpen. Ze dienen huisvesting, opleiding, werk en inkomen te krijgen. Na een aantal jaren zullen ze met deze opgedane 'welvaart' weer remigreren naar hun land van herkomst. Ze nemen niet alleen welvaart mee, maar ook kennis, nieuwe ondernemerschap en werkgelegenheid. De plaatsen die vrijkomen door de remigranten kunnen weer worden opgevuld door nieuwe migranten. Zo ontstaat er een welvaartspomp waarin de migrant wordt 'gebruikt' om een mondiale herverdeling van rijkdom te realiseren.

Remigratie moet dus een essentieel onderdeel worden van migratiebeleid, met dien verstande dat welvaart met het migratieproces dient te worden herverdeeld. Dat betekent dat vanaf het begin migranten intensief contact met het land van herkomst moeten houden. Nu al maken de naar Europa gemigreerde Afrikanen jaarlijks een groot bedrag over naar de thuisbasis die velen malen hoger is dan de totale ontwikkelingshulp. Voorkomen moet worden dat deze afhankelijkheidsrelatie zich

structureel bestendigd omdat onvoldoende welvaart wordt verplaatst. Met geld moet ook kennis, ervaring en welvaart, remigreren. De ‘baten’ van migratie moeten m.a.w. niet uitsluitend bij het ontvangen land terecht komen. De nadruk op remigratie vereist een grote betrokkenheid van de opvanglanden met de toestand van de bron-landen. De remgiranten zullen in hun thuislanden niet (opnieuw) vervolgd moeten worden. Ze zullen ruimte moeten krijgen om de ‘meengenomen welvaart’ ook daadwerkelijk te kunnen inzetten voor de economische versterking van hun thuisland.

Net als bij de binnen-EU migratie kan een maximum arbeidsperiode voor een migrant (bijvoorbeeld 5 jaar) worden ingesteld door middel van een maximumaantal ORA’s. Velen zullen waarschijnlijk eerder terugkeren. Stel bijvoorbeeld dat er jaarlijkse 50.000 EU en 100.000 niet-EU migranten Nederland in/uitstromen, dan dienen we in totaal 750.000 arbeidsplaatsen te ‘reserveren’ voor de welvaartspomp. De asielprocedure wordt gewijzigd. Pas na 5 jaar (een afkoeling en transitieperiode), kan een vluchteling een korte asielprocedure starten. Wordt zijn asielaanvraag goedgekeurd (statushouder) dan kan gezinshereniging plaatsvinden. Een klein deel van de migranten zal dus blijven.

De grote angst van EU-lidstaten en zijn burgers is dat arbeidsmigranten niet zullen willen remigreren en asiel zullen aanvragen of de illegaliteit in zullen vluchten. Al jaren probeert de EU een gemeenschappelijk migratiebeleid op te bouwen. Individuele landen kiezen liever voor het hermetische sluiten van de grenzen in plaats van regulering. Het is kortzichtig. En het maakt de problemen alleen maar groter . Het zal de ongelijkheid in de wereld, de grootste motor voor migratie, niet doen afnemen. Door de toepassing van de welvaartspomp, gevoegd bij het feit dat ook migranten hechten aan de eigen culturele roots zal remigratie, naar mijn verwachting, zonder probleem verlopen. Afrikaanse landen zullen bereid zijn migranten terug te nemen, als ze ook arbeidsmigranten voor de welvaartspomp mogen leveren. Feit is, dat het vergrijzende Nederland de bovengenoemde arbeidspool heel hard nodig zal hebben. Feit is dat Nederland alleen nog in bevolkingsomvang groeit ten gevolge van migratie. Met een afgewogen mix van migratie en remigratie kan de bevolkingsomvang beter worden gereguleerd en kan worden voorkomen dat we grenzen overschrijden. Feit is dat alleen met een goed migratiebeleid de rust in de EU kan terugkeren.

Participatie-economie

De geschetste verdeelsystemen dienen ons weer ‘terug te duwen’ binnen de grenzen van wat de mens, Nederland en de Aarde aankunnen. Maar er is een catch. Het nieuwe beleid van begrenzen en verdelen gaat met grote waarschijnlijkheid ten koste van onze consumptie en productie. Het risico bestaat dat de introductie van verdeelsystemen een negatieve spiraal opstart, van minder consumptie, minder productie, minder werkgelegenheid, lagere belastingopbrengsten, bezuinigingen, nog

minder consumptie etc. etc. Het risico is reëel dat de transformatie eindigt in een zware economische recessie.

Op dit punt lijkt de strategie van het ‘groene groei kamp’, de meeste zekerheid te bieden. Door de energietransitie, de innovatie en nieuwe technologieën die nodig zijn voor groene groei zal er, volgens velen, nieuwe werkgelegenheid worden geschapen. Maar deze aanname is discutabel. Men rekent zichzelf hier te snel rijk. Veel reëler is de aanname dat op de lange termijn een economie in transitie slechts werkgelegenheid zal vervangen. Erger nog, als de transitie gepaard gaat met productiviteitsverhogingen, dan zal het structurele netto werkgelegenheidseffect van de transitie zelfs negatief kunne uitpakken.

Maar ook het degrowth kamp lijkt nogal laconiek over dit risico heen te stappen. ‘We gaan allemaal minder werken en inkomen en vermogen zal beter worden verdeeld.’ Aldus Jason Hickel. Dat is sneller gezegd dan gedaan. Een algemene arbeidstijdduurverkorting is rigide en ineffectief. Een vermogensbelasting à la Piketty is niet voldoende om meer gelijkheid en stabiliteit te garanderen. De kernvraag die de degrowth beweging niet beantwoord is, of iedereen echt zal staan te juichen bij het perspectief van een 15-urige werkweek en het verrichten low impact activiteiten zoals onbetaald vrijwilligerswerk (mantelzorg), een studie en meer familiebezoek . Om werk en inkomen beter te verdelen is meer nodig dan een algemene arbeidsduurverkorting en een vermogensbelasting. Het arbeidsethos zal moeten veranderen. Er is een nieuwe visie op werk nodig. Het flexibele ORA-verdeelsysteem en de VGB zijn instrumenten om dit te realiseren. Arbeidstijdrechten veranderen de kijk op werk. Tijdrechten geven een impliciete arbeidszekerheid. Dat betekent arbeidsrelaties at flexibelere en dynamischer worden omdat de angst van verlies van werken dus tijd en de bijbehorende onzekerheid verdwijnt. Men zal sneller van baan wisselen, op zoek naar de nieuwe ontplooiingsmogelijkheden. Het ontlasten van de arbeidsrelatie door afschaffing van de loonbelasting extra dynamiek. Het geeft de werknemer ook een nieuwe machtspositie. De relatie tussen werkgever en werknemer wordt evenwichtiger. Arbeid, onderwijs en vrijetijd tussen frequenter elkaar afwisselen voor korte of langere periodes. Informele arbeid wordt formeel, maar veel formeel werk kan ook informeel worden. De verhouding tussen arbeid en kapitaal verandert omdat vermogen sneller en gelijker verdeeld wordt met een VGB.

Toch zullen deze verandering van arbeidsethos zich slechts langzaam voltrekken. Het enthousiasme voor ontgroeien zal maar geleidelijk groeien. Er is een reëel gevaar dat als de groeispiraal van de economie omslaat in een krimpspiraal. En als we minder werken en minder welvaart ervaren, dan zullen de klimaatdoelen snel van ons netvlies verdwijnen. Ik acht het daarom noodzakelijk maatregelen te nemen die erop gericht zijn het ‘verlies’ aan materiële consumptie, productie en werkgelegenheid te compenseren met een ‘winst’ aan immateriële consumptie, productie en

werkgelegenheid. Dat is het hart van de transformatie, en dat is de échte politieke uitdaging: de consumptie-economie moet worden omgevormd naar een participatie-economie. De (over)consumptie van goederen moet worden vervangen door ‘consumptie’ van meer menselijke relaties: dus minder goederen, minder kleren, minder auto’s, minder vlees, maar méér onderwijs, méér zorg, méér kunst, méér cultuur, méér sport, méér welzijn, méér samenwonen en méér democratie.

Hoe kan die extra immateriële consumptie worden geschapen? De huidige publieke dienstensectoren worden grotendeels gefinancierd door de overheid. Sectoren als onderwijs en zorg kennen een zware overheidsregulering. Het is mijns inziens, ondenkbaar dat die nieuwe consumptie zal ontstaan onder deze regeldruk. Sterker nog, in de laatste decennia heeft de overheid keer op keer zwaar moeten bezuinigen op zorg, omdat de consumptie/kosten alsmaar hoger werden. Om die nieuwe consumptie te creëren zullen we daarom het over een andere boeg moeten gooien. Namelijk, méér markt: om die alternatieve consumptie mogelijk het maken hebben we nieuwe markten nodig.

En dan bedoel ik echte, vrije markten. Ik bedoel niet de marktwerking die de overheid de afgelopen drie decennia heeft toegepast, waardoor publieke sectoren die voorheen in hoog in aanzien stonden, zoals onderwijs en zorg, cultuur en bestuur, zijn getransformeerd tot onaantrekkelijke en soms verfoeide sectoren, met hoge werkdruk, lage salarissen, personeelstekorten en exorbitante administratieve eisen. De marktwerking in de publieke sectoren is zo desastreus, omdat het stoelde op de onjuiste vooronderstelling dat productiviteitsverhoging en concurrentie ‘zo maar’ te kopiëren zijn van markt naar overheidssectoren. In de overheidssectoren gaat het om mensenwerk: menselijke relaties. Met de gekopieerde marktwerking begon de overheid de menselijke relaties, - op he terrein van zorg, onderwijs, cultuur en wonen - als economische producten te behandelen en werd alles in prestaties gegoten. Met een fabrieksmatige efficiency, werd de schaal vergroot, extra managementlagen toegevoegd, een ongemeen registratie-fetisjisme doorgevoerd en werden menselijke relaties ontmenselijkt. Deze marktwerking tast niet alleen sociale relaties aan, ook de gezagsstructuur van een samenleving wordt ondermijnd: bestuurders, politie, rechters verliezen hun gezag. Het is een overheidsbeleid van zelfdestructie.

En onze koning heeft enige jaren geleden ook al de volgende stap al aangekondigd: de participatie-samenleving. Omdat de situatie met de dag verslechterd - de vraag neemt steeds meer toe (vergrijzing), terwijl het aanbod door gebrek aan personeel daalt (werkdruk) – meent de overheid gesteund door wetenschappelijke adviezen, dat in de toekomst burgers voortaan zelf de handen uit de mouwen zullen moeten steken. ‘Mantelzorg – van familie en vrienden – wordt niet meer de uitzondering, maar zal de norm zijn.’ Aldus de WRR . Afgedwongen onbetaald vrijwilligers(!)werk voor iedereen!

Is dat wat ons te wachten staat in een participatiesamenleving? Is de participatiesamenleving de definitieve faillietverklaring van de overheid?

Als ik pleit voor relatiemarkten, wil ik daarom als eerste, de huidige marktwerking in publieke sectoren afschaffen. Tegen de overheid zeg ik: schoenmaker blijf bij je leest. Stop ‘marktje spelen’. Want dat is niet uw functie. Het is een bekend economisch gegeven dat dienstensectoren minder snel productiviteitverhogingen laten zien dan goederensectoren (de wet van Baumol). Dat komt omdat technologische innovatie sneller kan worden toegepast in goederensectoren dan in dienstensectoren. Om een relatiemarkt te scheppen moet je allereerst dit verschil erkennen en accepteren. Verpest niet het mensenwerk, maar corrigeer het verschil tussen de sectoren om gelijkwaardige marktcondities te scheppen. In mijn ogen hebben we een participatie-economie nodig. We dienen de menselijke relatie niet te smoren in bureaucratie, maar juist te bevrijden en bedrijven en ondernemers in de nieuwe relatiemarkten de mogelijkheid geven daar een eigen invulling aan te geven. Om de relatiemarkten te ontsluiten zal de overheid iets moeten doen wat niet in haar aard licht: loslaten, regels en bureaucratie verminderen.

De overheid behoud zijn rol op het terrein van basiszekerheid en basisvoorzieningen. De overheid heeft de verantwoordelijkheid en de plicht basisvoorzieningen te garanderen. Dat geldt voor basisonderwijs, basiszorg, basiscultuur en basishuisvesting. Hier wordt de marktwerking afgeschaft. Het is een publieke voorziening en geen markt. Er is dus een duidelijke scheiding. De overheid is verantwoordelijk voor de basis, de nieuw te organiseren relatiemarkt ‘doet’ de bovenbouw. Dat is een echte, vrije markt, met concurrentie, innovatie en groei van werkgelegenheid. Het betekent dat de overheid op de terreinen van onderwijs, welzijn en zorg, de volkshuisvesting, sport, cultuur en bestuur een dubbelrol krijgt; t.a.v. basisvoorziening wordt de overheid de norm, voor de bovenbouw wordt de markt de norm, en zullen overbodige overheidsregels moeten worden afgeschaft en zullen nieuwe randvoorwaarden moeten worden opgesteld om ruimte voor de relatiemarkt te scheppen.

De belangrijkste algemene randvoorwaarden zijn: de afschaffing van de loonbelasting, introductie van een basisloon van de overheid, een lagere profielbelasting voor relatie-sectoren en een hogere profielbelasting voor goederen-sectoren. Door een sectorale verschuiving van de belastingdruk zullen tegelijkertijd de arbeidskosten voor werkgevers in de relatiesectoren dalen én de lonen van werknemers stijgen. Bezit en kapitaal in de goederensectoren worden door de verschuiving extra belast, participatie wordt juist ontlast. Daarnaast stel ik voor om een progressieve schaalbelasting in het fiscale profiel van de relatiesectoren aan te brengen, om schaalvergroting economische onaantrekkelijk te maken, want de kwaliteit van de relatie gaat

doorgaans achteruit in kolossale onderwijsfabrieken of zorginstituten. We willen een relatiemarkt creëren, die bestaat uit een grote diversiteit van kleinschalige bedrijven.

Een derde belangrijke randvoorwaarde voor de relatiemarkten is dat de overheid een goede gespreide fysieke infrastructuur garandeert. Het is wenselijk dat de overheid facilitair verhuurder wordt van multifunctionele gebouwen waarbij ze een sociaal dan wel commerciële tarief kan hanteren.

Met dit pakket aan randvoorwaarden, in combinatie met specifieke randvoorwaarden per sector, kunnen de relatiemarkten van de participatie-economie worden 'ontketend'. De relatie tussen mensen kan verder worden ontplooid. Kenmerkend voor de participatie-economie is dat de intrinsieke waarde van de menselijke relatie voor mens en samenleving als uitgangspunt wordt genomen. Net als in goederenmarkten zullen bedrijven in de relatiemarkten met elkaar concurreren en zal vraag en aanbod de prijs bepalen. Maar de aard van de markten verandert. De menselijke relatie wordt niet gereduceerd en vervangen door een technologisch product, maar juist verder ontplooid. De toekomstige economische groei wordt een groei gebaseerd op een toename van menselijke relaties in kwaliteit en kwantiteit. In deze nieuwe relatiemarkten zullen we, veel meer dan nu, producent én consument, werkgever en werknemer (ZZP-er), docent én cursist, verzorger én verzorgende, kunstenaar én kunstkijker, sporter én sportkijker zijn, en zullen we deelnemen aan een grotere diversiteit van huishoudens, zullen we lid én bestuurder zijn van flatcomités, vereniging van eigenaren (VVE's), buurtverengingen, en nemen actief en passief deel aan de democratie van dorpen, steden, regio's, staten, continenten en de wereld.

In de nu volgende paragrafen zal ik een summiere schets geven hoe dienstensectoren kunnen worden opgesplitst in publieke basisvoorzieningen en nieuwe relatiemarkten. Last but not least, zal ik onze democratie hervormen, waarbij de versterking van de relatie tussen burger – bestuur centraal staat.

Onderwijs

De basisvoorziening in het onderwijs is het basisonderwijs tot en met 16 jaar, de leerplichtige leeftijd. Het is de verantwoordelijkheid van de overheid jongeren een gelijke startkwalificatie te geven bij de toetreding tot de nieuwe daaropvolgende onderwijsparticipatiemarkt. Het Nederlandse bestel van het basisonderwijs is gebaseerd op artikel 23 van de grondwet: de vrijheid van levensbeschouwelijke organisaties om zelf eigen scholen op te richten. Zij worden gelijk gefinancierd aan openbare scholen die onder verantwoordelijkheid van de overheid vallen. De overheid controleert de kwaliteit (onderwijsinspectie) en formuleert de einddoelen voor alle basisscholen. Het artikel stamt uit begin 20ste eeuw toen de verzuiling sterk toenam. Omdat de verzuiling zo goed als verdwenen is, is het Artikel 23 disfunctioneel geworden. Sterker nog, in een multiculturele samenleving verscherpt en versterkt het

de ongelijkheid door het ontstaan van zwarte en witte scholen. Islamitische scholen misbruiken het artikel om een nieuwe zuil op te richten, de opmaat naar een parallelle samenleving. In deze tijd van polarisering is het daarom zeer wenselijk artikel 23 af te schaffen. Kennis van de brede pluriformiteit van de samenleving is een essentieel onderdeel van de startkwalificatie van een 17jarige. Evolutietheorie, de Bijbel en de Koran horen allen aan bod te komen in het basisonderwijs. En als ouders niet gediend zijn van deze pluriformiteit voor hun kinderen, dan zijn ze vrij zelf een basisschool op te richten. Maar dan niet op kosten van de samenleving.

Vanaf het 17de levensjaar wordt het onderwijs één grote markt. De schotten tussen middelbaar, hoger onderwijs, beroepsonderwijs en volwasseneneducatie zullen geleidelijk vervallen. Het is een vrije markt. Iedereen kan een onderwijsbedrijf starten. Een startend onderwijsbedrijf hoeft geen eigen schoolgebouw te hebben, maar kan ruimtes huren van de overheid, die daartoe, zoals gezegd, een speciale infrastructuur van multifunctionele gebouwen zal aanbieden en onderhouden. Het verdienmodel van onderwijsbedrijven is binnen de hierboven gestelde randvoorwaarden gebaseerd op drie pijlers. Leerrechten, lesgelden en resultaatbonussen. Hoewel de markt vrij is kan de overheid waar nodig regulerend optreden. Met name als de onderwijs- en arbeidsmarkt niet goed aansluiten, is regulering wenselijk. Daar staat tegenover dat de open onderwijsmarkt, bedrijven de mogelijkheid biedt om eigen onderwijs-trajecten of instituten te ontplooien, die nauw aansluiten bij het werk dat moet worden gedaan.

Vanwege het belang van onderwijs stelde de commissie Borstlap onlangs voor de ‘persoonlijke leerrekening’ in te voeren . Maar net als het loopbaanbudget of het Stap budget, is de uitvoering te beperkt. Het moet niet aan werkgevers/werknemers worden overgelaten en het hoort niet thuis in Cao’s. Een leerrecht hoort ook geen geldbudget te zijn, maar tijdrecht. Mijn voorstel is dat de overheid aan iedereen vanaf zijn 17de levensjaar een gelijke hoeveelheid leer-tijdrechten (LR’s) uitreikt. De ORA is een recht op betaald werk. De LR is een recht op onderwijs. De LR’s zijn i.t.t. ORA’s niet verhandelbaar en worden in een onderwijsrelatie overgedragen aan het onderwijsbedrijf die de uren tegen een vaste prijs als aftrekpost in de profielbelasting van het bedrijf kan opnemen. LR’s kunnen worden ingewisseld bij hogescholen en universiteiten maar ook bij een onderwijsbedrijf (ZZP’er) dat bijvoorbeeld een cursus beeldhouden aanbiedt. We kijken dus niet naar de inhoud, alleen naar lestijd. Het doel van het leerrecht is onderwijsrelaties te stimuleren. Leerrechten worden op moment van instroom overgedragen.

De tweede inkomstenbron, is les- of collegegeld dat vrij te bepalen is door het onderwijsbedrijf.

De derde inkomstenbron zijn resultaatbonussen. Het zijn uitstroom-bonussen, die onderwijsbedrijven ontvangen wanneer cursisten een diploma en/of lespunten behalen. Toetsing van onderwijsresultaten van bedrijven, vindt uitsluitend plaats door

onafhankelijke toetsbedrijven. Van belang is dat toetsbedrijven de resultaten van onderwijsbedrijven in een openbaar register publiceren dat alle onderwijsvragers kunnen inzien.

Het nieuwe onderwijsbedrijf kan winst behalen met innovatieve lespraktijken, de kwaliteit van docent, de vermindering van lesuitval, mikken op hoge instroom, of juist hoge uitstroom etc. etc. Door een in te voeren progressieve omzetbelasting in het belastingprofiel van de sector ‘bevoordelen’ we kleine onderwijsbedrijven. We wensen een grotere diversiteit van onderwijsbedrijven die niches vullen en maatwerk leveren. Onderwijsbevoegdheid is niet langer verplicht, maar zal in het spel van vraag en aanbod altijd een belangrijk kwaliteitsgarantie betekenen. Goede docenten zullen meer, slechte docenten minder verdienen. Een onderwijsbedrijf kan excellent, populair, trendvolgend, goedkoop met geringe diplomakansen, en duur met hoge diplomakansen zijn. ‘Anything goes!’ Door de ‘consumptie’ van leertijdrechten door ‘onderwijsnemers’, en de basislonen van docenten zal de onderwijsparticipatie en de werkgelegenheid in het onderwijs systematisch groeien. Het zal onderwijs een nieuw elan geven en de grote tekorten doen verdwijnen.

Zorg

Voor de nieuwe zorgsector kiezen we voor een brede basiszorg door de overheid van de wieg tot het graf, en een zorgmarkt voor de aanvullende zorg. In de basiszorg is de overheid de volksverzekeraar en tegelijkertijd verantwoordelijk voor goede basis-infrastructuur van zorgaanbieders gespreid over het land. Schotten in de basiszorg ontstaan door verschillende wetten kunnen worden afgebroken (één loket, één budget).

Daarbovenop wordt een nieuwe relatiemarkt voor de aanvullende zorg geschapen, waarin individuele wensen, behoeften in maatwerk door diverse zorgbedrijven kunnen worden aangeboden. De scheidslijn tussen basiszorg en aanvullende zorg is dynamisch en, net als nu, voortdurend onderwerp van discussie. Met dit verschil dat de inhoud van het basispakket des overheid is, en het aanvullende pakket aan de markt wordt gelaten. Kinderopvang en ouderenzorg zijn onderdeel van de basiszorg, maar er zullen ook zorgmarktbedrijven zijn die binnen bovengeschetste randvoorwaarden kinderopvang en ouderenzorg ‘in het marktsegment’ gaan aanbieden. Net als de onderwijsmarkt kiezen we voor een progressieve schaalbelasting in belastingprofiel om kleinschaligheid te garanderen en monopolyvorming te voorkomen. De aard van de zorg stelt meestal specifieke eisen aan de zorglocatie (de ‘stenen’), zodat, naar verwachting, een groot deel van de zorgbedrijven hun locatie zullen huren bij de (zorg)gebouweninfrastructuur van de overheid.

In de basiszorg wordt gewerkt met begrotingen. De afrekening op aantallen behandelingen (DBC's) wordt afgeschaft. Zorgaanbieders kunnen een hybride karakter hebben, waarin basis- en aanvullende zorg wordt gecombineerd. De administraties dienen wel strikt geschieden te blijven. Voor sommige behandelingen in de basiszorg zullen eigen bijdragen worden gevraagd, om de burger zorgbewust en kostenbewust te maken. De zorgtoeslagen van het huidige belastingstelsel vervallen en worden in een zorgfonds gestopt waar zorgaanbieders in de basiszorg beroep op kunnen doen als het huishoudinkomen van de zorgvragers te laag is om eigen bijdragen te vragen. Veel zorginstellingen in de basiszorg steunen op vrijwilligerswerk, onbetaalde mantelzorg en andere gratis hulpverlening. Binnen het nieuwe randvoorwaarden pakket van de overheid zal veel onbetaald werk omgezet kunnen worden naar betaald werk.

De aanvullende zorg wordt, naast het randvoorwaarden pakket, verder niet door de overheid gefinancierd. Zorgbedrijven kunnen zelf tarieven vaststellen. Zorgverzekeraars spelen hier een belangrijke rol bij het bieden van meer zekerheid aan burgers dat men niet voor onverwachte kosten komen te staan. De aanvullende zorg is dus i.t.t. de basiszorg een verzekeringsmarkt. Burgers kunnen zich verzekeren.

Als alternatief voor het persoonsgebonden budget zouden we zorg(tijd)rechten (ZR) kunnen introduceren die rechten op zorg vertegenwoordigen. Basiszorg van de overheid is vertrekpunt en wordt gegarandeerd. Maar met zorgrechten kan een wisselwerking tussen basiszorg en marktzorg worden uitgeprobeerd. Mensen met zorgrechten kan men zelf zorgbedrijven selecteren waar bedrijven net als bij de ORA en de LR een extra subsidie/bijdrage van de overheid krijgen. Het zal zorgbedrijven stimuleren de beste kwaliteit te leveren, tegen de laagste prijs. Onderwijs en zorg lijken in het leven van een mens communicerende vaten. Onderzoeken tonen aan dat hoger opgeleiden (een hoge LR consumptie en meestal een hoog inkomen) op oudere leeftijd minder zorg(tijd) vragen. Omgekeerd, laagopgeleiden, verrichten in de regel meer zwaar en ongezond werk, en hebben meer zorgtijd nodig aan het einde van hun leven. Het is daarom denkbaar te overwegen om zorgtijdrechten en LR's inwisselbaar te maken tegen elkaar, of een gecombineerd zorgleerrecht (ZLR) in te voeren.

Doel van de hervorming is de grote problemen van de zorgsector snel op te lossen, door anders tegen zorg aan te kijken . De schaarste zal door een basiszorg van de overheid met aanvullende zorgmarkt omgezet kunnen worden in overvloed. In deze zorgmarkt zullen nieuwe verdienmodellen, nieuwe vormen van participatie, nieuwe beroepen en nieuwe arbeidsverhoudingen zich kunnen ontwikkelen. Iedereen kan zorg leveren. Uiteraard geldt, nog veel meer dan bij het onderwijs, dat gekwalificeerde en gespecialiseerde zorg de basis voor een verantwoorde zorgrelatie. Maar de markt zal ertoe leiden dat zorg in vele vormen en maten komt. En juist die informele, maar

betaalde zorg, kan ook veel werkdruk wegnemen bij de gespecialiseerde zorg. Zorgen wordt een natuurlijk gegeven dat ieder mens kan ontvangen of geven.

Cultuur

Bij cultuur denken we allereerst aan de kunsten. In Nederland wordt een culturele basis infrastructuur gesubsidieerd , bestaande uit gezelschappen, die een gevarieerd cultureel aanbod in concertgebouwen, theaters en podia bieden. Door de invoering van het basisloon, een eigen belastingprofiel voor de culturele sector, zullen de subsidies een andere vorm krijgen (basisloon, niet-commerciële huurtarieven, productie en gezelschap subsidies) maar zla het totale bedrag dat naar cultuur stroomt niet mogen afnemen. Het instandhouden van deze basis infrastructuur is een taak van de overheid.

Maar de hervormingen (ORA, basisloon, PB) hebben ook direct effect op de cultuursector als geheel. Het vrijwilligerswerk, waar veel culturele en sportorganisaties op draaien, kan tegen relatief geringe kosten omgezet worden in betaald werk. Filmhuizen en amateurtheaters kunnen professionaliseren, sportverenigingen kunnen mensen in vaste dienst nemen etc. etc. Ongesubsidieerde culturele ondernemers (ZZP'er) leiden vaak een schamel bestaan. Door basisloon in combinatie met een grotere cultuur(participatie)markt gaat dit veranderen. Meer werk, meer werkgelegenheid. Culturele innovatie zal tot meer voorstellingen en meer cultuurparticipatie leiden. De cultuurmarkt zal zich langzaam maar zeker verder ontplooien.

In de brede betekenis omvat cultuur alle sociaal-culturele relaties binnen een samenleving, waarin het menselijke leven, zijn lichaam en geest worden ontplooid. Ook op de terreinen van sport (lichamelijke ontplooiing) en wetenschap (geestelijke ontplooiing) heeft de overheid de taak een basisinfrastructuur te onderhouden (een gespreid netwerk van sportvoorzieningen, het NWO). Essentieel van de participatie-economie is dat publieke (basis)voorzieningen zo dicht mogelijk bij de burger beschikbaar zijn. Veel bibliotheken zijn gesloten of samengevoegd. Deze moeten terugkeren in de wijken. Niet in de eerste plaats met grote boekverzamelingen, maar vooral om de sociaal-culturele interactie tussen mensen te versterken, noodzakelijk voor het versterken van de cultuurmarkt.

De volgende stap naar de nieuwe cultuurmarkt is verder vorm te geven is de uitbouw van de fysieke culturele infrastructuur in een bredere context. In tegenstelling tot de basis infrastructuur, wordt in de cultuurmarkt (cultuur)gebouw en cultuurbedrijf strikt gescheiden. In de basis infrastructuur zijn gebouw en kunstenaar of gezelschap soms nauw met elkaar verbonden. Denk bijv. aan musea, het ITA of voetbalstadions met een voetbalclub als vaste bespeler. Voor de cultuurmarkt wordt die relatie gesplitst. Net als bij onderwijs en zorg (met schoolgebouwen en ziekenhuizen) dient de overheid

te garanderen dat er fysieke, culturele voorzieningen bestaan waar ‘cultuur’ kan worden beleefd en die door cultuurbedrijven voor korte of langere tijd kunnen worden betrokken. Denkbaar is dat is de functies gecombineerd worden in multifunctionele gebouwen. De overheid is eigenaar, beheerder en verhuurder van deze infrastructuur. Welke cultuur(markt)spelers de accommodaties gebruiken is in principe afhankelijk van de cultuurmarkt en de bedrijfsplannen, toekomstvisie en levensvatbaarheid van oude en nieuwe cultuurbedrijven.

De cultuursector staat echter voor een nog veel grotere uitdaging: een oplossing vinden voor de sociaal-culturele crisis. We dienen daarom allereerst de januskop van cultuur in beeld te brengen. Er is een individueel en groepsperspectief. Cultuur is de expressie van cultuuruitingen van individuen of gezelschappen in sport, kunst, media en wetenschappen, maar cultuur is ook bijvoorbeeld onze grondwet, waarin elementen van een volksgeest worden geïncorporeerd. Cultuur is ook onze (groeps)identiteit. Het spiegelbeeld van de individuele ontplooiing is de sociaal-culturele identiteit, wat in de meest brede zin, gestolde cultuur is. De identiteit van een gemeenschap, een staat, een stad, een volk is een cultuurverhaal opgebouwd over een lange periode, door burgers en bestuurders, waarbij individuele creaties en ideeën gestold zijn een sociale orde of norm. Cultuur is dus ook taal, geschiedenis, geloofsuitingen, gebruiken en gewoonten, feesten, nationale helden, normatieve en ethische opvattingen en alles wat een land in een nationale canon zou willen stoppen.

Vanuit dit cultuurbegrip brengt een multiculturele samenleving automatisch spanningen met zich mee, omdat normen en waarden, direct of indirect, worden bevraagd en zelfs worden uitgedaagd. Door instroom van nieuwe culturen vanuit een monoculturele samenleving zal, het kan haast niet anders, een tweestromenland ontstaan: de populist hecht zich stevig vast aan de oude conservatieve waarden, kosmopolieten benadrukken juist de rijkdom van pluralisme, tolerantie, diversiteit en inclusiviteit. Dat is op zich een normale ontwikkeling, maar door een toenemende polarisatie dreigt het proces te ontaarden en de samenleving te splijten. De populist wordt anti-elite, anti-overheid, anti-verandering, sluit zich op in een eigen bubbel. De (nationale) identiteit wordt ‘in stelling gebracht’ om de eigen levenswijze te benadrukken, en zekerheid en vastheid krijgen. De (rijke) kosmopoliet kan zijn kosmopolitische opvattingen belijden omdat ze meestal op ‘rijke eilanden’ wonen/leven en de ‘ander’ niet ervaren. Maar daar waar mensen van verschillende culturen elkaar ontmoeten blijkt samenleven geen vanzelfsprekendheid. Extreemrechts wil de grenzen sluiten. Links radicaliseert het pluralisme door identiteitsbewustzijn om te vormen in het woke gedachtengoed, dat alles ‘cancelt’ wat niet de eigen identiteit respecteert. Beiden klagen aan: Woke op links; de populist op rechts . Waar scherpe polarisatie optreedt, wordt de relatie afgebroken. Daar is geen communicatie meer. Sterker nog, communicatie wordt soms volledig afgewezen. Beleidsveranderingen die de traditionele waarden aantasten,

worden niet meer geaccepteerd. Op de aanklacht volgt meteen het ‘cancelen’ van de tegenstander of de bedreiging van een bestuurder.

Drie decennia neoliberalisme hebben gevoelens van solidariteit en gemeenschapszin afgebroken, waardoor de huidige polarisatie de opmaat lijkt te zijn naar een complete sociale ontbinding van de samenleving in culturele groepen. Om dit te keren hebben we méér nodig dan alleen overheidsbeleid. Want de overheid en bestuur worden gewantrouwd zowel door links als door rechts (zie hierna democratie). Ik meen dat de nieuwe cultuurparticipatiemarkt een helende rol kan gaan spelen, waarbij nieuwe cultuurondernemers in een dynamische vrije cultuurmarkt in staat zullen zijn culturele identiteit als product en voorstelling te presenteren aan burgers van de samenleving. Identiteit is ook een cultuuruiting, een vorm van kunst, een rol die wordt gespeeld, een rol in mens-zijn. Ik hoop dat de nieuwe cultuurmarkt een brug kan slaan tussen uitersten en de sociale cohesie zal herstellen.

Zo zijn er vele aspecten die samenkomen in de nieuwe cultuur(participatie)markt. Er zal een breed scala van cultuurbedrijven ontstaan, die vrij kunnen opereren zonder overheidssubsidies groeien (anders dan eventuele sociale huurtarieven van locaties), winst maken en zullen eigen culturele ‘producten’ aanbieden. De ‘markt’ voor grote diversiteit door concurrentie tussen cultuurbedrijven. Het culturele aanbod zal sterk groeien. De kern van het culturele product is participatie en communicatie. De cultuurmarkt is een participatie-markt. Het gaat om passieve of actieve deelname aan cultuur. Elke burger is performer, kijker en deelnemer.

Wonen

Iedereen heeft recht op huisvesting. Wonen is een basisvoorziening die door de overheid moet worden gegarandeerd. Voor een basisvoorziening is marktwerking onwenselijk. De gegarandeerde basisvoorziening bestaat uit huurwoningen van woningcorporaties en van gemeentelijke woningbedrijven. Daarnaast ontstaat een woningmarkt waar nieuwe en oude woningbedrijven en wooncoöperaties opereren. De woningcorporaties mogen geen marktactiviteiten meer ontplooien. Het is beter overheid en markt in de woningsector scherp te scheiden, en geen hybride bedrijfsvormen toe te staan, omdat woningen bouwen over grote bedragen en investeringen gaat met hoge risico’s. Gemeenten zijn voortaan verplicht een buffer woningen aan te houden en te onderhouden die voor noodsituaties kunnen worden verhuurd. Het gaat om meer dan de dak- thuislozenopvang van vandaag. Ook bij huisvesting van asielzoekers, statushouders, arbeidsmigranten, acute relatieproblemen moeten gemeenten direct kunnen reageren.

De ‘basisvoorziening wonen’ is breed, en niet alleen voor de laagste inkomens. We voeren daarom inkomensafhankelijke huren in. Het puntenstelsel voor de berekening van de maximale huur wordt vervangen door inkomensafhankelijke huren.

Inkomensafhankelijke huren zijn noodzakelijk omdat basislonen en inkomens binnen een huishouden stapelbaar zijn en huishoudinkomens sterk kunnen fluctueren. Omdat we geen woon-kortingen (willen) toepassen is het risico op scheefgroei veel groter. Dit wordt opgelost door de huren in de sociale sector mee te laten bewegen met het huishoudinkomen. Als iemand met een inkomen toetreedt tot het huishouden stijgt de huur. Als iemand met inkomen het huishouden verlaat daalt de huur. Scheefgroei tussen huur en huishoudinkomen is niet meer mogelijk. Het zal de doorstroming van sociaal naar marktwoning sterk bevorderen. De huurtoeslagen van het huidige belastingstelsel worden in een woonfonds gestopt. Verhuurders in de basisvoorziening die werken zonder winstoogmerk, kunnen voor de laagste huren een bijdragen uit het woonfonds vragen. Verhuurders mogen, binnen beperkte marges, eigen inkomensafhankelijke huren hanteren, om ook ‘flankerend’ verhuurbeleid te bekostigen.

Want met inkomensafhankelijke huren zal de relatie tussen huurder en verhuurder veel intensiever worden. Het werkt twee kanten op. Een alleenstaande ouder in een grote woning kan voor de verhuurder veel meer opbrengen als er een gezin in de woning kan wonen. Omgekeerd zullen bewoners hun woongedrag en woonwensen aanpassen. Als gezinsleden vertrekken daalt de huur. Als vader of moeder komt inwonen en het huishoudinkomen stijgt, stijgt de huur weer. Inkomensafhankelijke huren scheppen een nieuwe dynamiek en flexibiliteit op de sociale woningmarkt. Woningcorporaties en gemeentelijke woningbedrijven zullen een actievere rol krijgen bij evt. herhuisvesting als de samenstelling en/of inkomen van een huishouden wijzigt. Huurbescherming betekent niet langer een garantie op een honkvaste woning. Maar niemand kan op straat worden gezet. Woonzekerheid moet samengaan met ruimte voor meer flexibiliteit. Verhuurders zullen meer inzicht (willen) krijgen in woonwensen van hun huurders en zullen actief huurders met een alternatief aanbod kunnen benaderen. Daarnaast zullen corporaties en gemeentelijke woningbedrijven actiever samenwerken om woonzekerheid te garanderen. De woongarantie van de basisvoorziening en de plicht tot herhuisvesting betekent ook dat de woningbedrijven meer aandacht zullen moeten hebben voor sociaal beleid en woonomgevingsbeleid, waar huurders nauw moeten worden bij betrokken.

Voor woningbedrijven in de markt gelden geen afspraken over de hoogte van de huur. Maar aangezien de basisvoorziening van de overheid inkomensafhankelijke huren hanteert, zal de markt ongetwijfeld ‘aansluiting’ zoeken bij die voorziening. Mede ook omdat woningbedrijven in de huursector van de markt ook een verantwoordelijkheid dragen bij uitvoering van het recht op wonen. Woningbedrijven mogen dus niet zomaar mensen uit huis zetten omdat ze de huur niet meer kunnen betalen. Er is een plicht tot herhuisvesting. Er geldt een zorgplicht. Worden toch mensen op straat gezet dan worden forse boetes uitgedeeld. Deze boetes gaan naar het woonfonds van de overheid. Ten alle tijden, dus ook als mensen toch op straat komen te staan, zal de

overheid een achtervang moet hebben, en dus moeten beschikken over een goed geoutilleerde noodvoorziening die ik hierboven al voorstelde.

Het is geen overheidstaak, om woningbezit te stimuleren. Het opbouwen van vermogen via de eigen woning is geen basisvoorziening en hoort ‘aan de markt’. De hypotheekrente en bouwsubsidies aan particulieren dienen daarom te worden gestopt. Eigenaar/bewoners waarvan de woningen door de afschaffing van hypotheekrente ‘onder water’ komen te staan, zullen hun huis moeten verkopen. De overheid ondersteunt niet langer woningbezit. Maar met de inkomensafhankelijke huren kan het voor banken/woningbedrijven interessant worden nieuwe regelingen te bedenken waarin de eigenaar/bewoners huurders worden van dezelfde woning na een verkoop van woning door de hypotheekverstrekkende bank aan een woningbedrijf. Als het huishoudinkomen stijgt, zullen de huuropbrengsten relatief snel meestijgen. De overheid zou een bijdrage kunnen leveren aan dit soort transacties door een deel van de afgeschafte hypotheekrente aftrek in een ‘conversiefonds’ te stoppen waar woningbedrijven in specifieke situaties beroep op kunnen doen.

Nu is de ‘alleenstaande’ nog de dominante vorm van huishouden, maar in de participatie-economie zullen nieuwe huishoudvormen ontstaan. De samenstelling van huishoudens zal in een participatie-economie sterk veranderen. Burgers zullen op basis van de ontvangen arbeidsrechten, leer/zorgrechten en het basisloon nieuwe samenlevings- en woonvormen ontwikkelen. Bewoners zullen het initiatief nemen om eigen woningbedrijven of wooncoöperaties te stichten. Dit zal tot veel nieuwe bedrijven n op de woningmarkt leiden. Deze woningbedrijven innoveren met nieuwe ‘woonproducten’ waarin samenwonen een meer centrale rol krijgt. Wonen zal inclusief natuur, inclusief werk, inclusief onderwijs of zorgfunctie worden. Bijvoorbeeld een gezins-zorgwoning (het verzorgingstehuis maar dan anders), onderwijswoningen (de studentenflat maar dan anders) of meer-generaties-woningen. Woningbedrijven zullen sterk differentiëren om tegemoet te komen aan een nieuwe verscheidenheid aan woonwensen.

Door een wijziging in de woningwet zijn de laatste jaren in Nederland wooncoöperaties ontstaan, opgericht door burgers. Een wooncoöperatie begint meestal als een vorm van zelfbeheer. Eigenaar/bewoners kunnen samen een bedrijf starten door hun woningen in te brengen in het bedrijf en vervolgens (al dan niet inkomensafhankelijk) aan zichzelf te verhuren. Groepen huurders die een meer-generatie-woningen wensen kunnen, al dan niet met ondersteuning van de woningcorporatie een nieuw woningbedrijf starten dat is gespecialiseerd in de bouw woningen met meerdere generaties in één huishouden. Een wooncoöperatie kan uitgroeien tot een marktwoningbedrijf voor steeds meer woningen in het bedrijf op te nemen. Maar het nieuwe adagium blijft gelden dat de overheid het verkrijgen van bezit niet meer financiert. Die zal uit de financiële markt moeten komen. Maar in een veranderende

woningmarkt waarin steeds meer burgers woonconsument en woonproducent zijn, zullen financieringsmogelijkheden veel ruimer worden. Wel blijft gelden dat als een wooncoöperatie woningen overneemt van een woningcorporatie - onderdeel is van de basisvoorziening wonen – die onttrekking geen aantasting van de woonzekerheid en de garantie op wonen mag betekenen. Maar met deze voorwaarden, zouden dit soort initiatieven een goed startpunt kunnen zijn voor de bouw van een nieuwe woning(relatie)markt, die 'naast de basisvoorziening door de overheid zou kunnen groeien. Iedere ondernemer die een niche in de woningmarkt ziet, die nog niet wordt bediend kan een bedrijfsplan opstarten, financiers en participanten zoeken om woningen bouwen, winst maken en groeien. De winst van kan geïnvesteerd worden in het verbeteren van de woonomgeving of nieuwe woningprojecten te ontwikkelen. Door deze nieuwe woningrelatiemarkt, die zich vooral richt op nieuwe vormen van samenwonen, zal de sociale cohesie in samenleving worden versterkt.

Als het aantal woningbedrijven in de markt groeit, het aantal woningen toeneemt, de concurrentie op de woningmarkt stijgt, zal de koopprijs of huurprijs (die vrij is in de markt) dalen. Projectontwikkelaars zullen radicaal van koers moeten wijzigen als woningbezit minder aantrekkelijk wordt en waardestijgingen tot belastingaanslagen leiden, en de overheid via de basisvoorziening nieuwe randvoorwaarden aan de markt oplegt. Zeker als we de algemene randvoorwaarde voor de opbouw van een relatiemarkt, de invoering van een progressieve schaalbelasting op de omzet, in beschouwing nemen zullen grote bedrijven en woningcorporaties minder interessant worden. Deze maatregel stimuleert vooral kleinschalige, op relaties gerichte bedrijven en gaat contraproductieve fusies en verspilling van gemeenschapsgeld tegen. Het risico van het ontstaan van een grote mate van 'gating communities' kan worden verkleind door via de profielbelasting van de sector een gespreide mix van huishoudeninkomens/huren te stimuleren. Deze belastingcomponent wordt in het woonfonds gestort, waarmee de overheid zijn sociale basistaak verder kan uitbouwen.

Democratie

Een basisfunctie van een democratische samenleving is politieke en maatschappelijke participatie. De deelname van burgers aan ideële organisaties, zoals verenigingen, politieke partijen en besturen, maar ook de inspraak van burgers op voorstellen van het gekozen bestuur en het actieve en passieve kiesrecht bij verkiezingen verhogen de betrokkenheid van de burgers met de eigen samenleving en resulteert in een hechte, sociale en tolerante gemeenschap. Maar de samenleving van vandaag beweegt niet in de richting van cohesie, maar, ten gevolge van de globalisering, individualisering en digitalisering (sociale media) in de tegenovergestelde richting van polarisatie en versplintering. Grote groepen trekken zich terug in een eigen 'bubbel'. Het vertrouwen van burgers in de politiek en bestuur is scherp gedaald. De teloorgaan van de politieke participatie zien we terug in de leegloop van politieke partijen, de opkomst van

buitenparlementaire actie en de dalende opkomst bij verkiezingen. Het gezag van het bestuur wordt steeds minder geaccepteerd. De politieke besluiten stuiten op steeds meer weerstand. De nieuwe mondigheid van de burger heeft steeds vaker een NIMBY-karakter. Het hyper-individualisme ontaardt in egocentrisme.

De werking van het parlement wordt sterk beïnvloed door deze vertrouwenscrisis. In het midden lijken de politieke tegenstellingen te verkleuren. Maar aan de randen vinden we partijen, die precies verwoorden wat de gepolariseerde samenleving wil horen. Het debat in het parlement krijgt een bijna ritueel karakter. Er wordt niet meer naar elkaar geluisterd. De politieke strijd, die zich in de arena van het parlement zou moeten plaatsvinden, verdwijnt en verplaatst zich naar de ruimte tussen burger en bestuur. Activisme vervangt de politiek. Maar activisme is niet ingebed in een machtsstructuur van een democratie en veranderingen kunnen dan ook alleen worden doorgevoerd door massale burgerbewegingen en gevaarlijke buitenparlementaire acties te organiseren, die impliciet of expliciet de algemene normen en waarden ondermijnen. Ondanks dat het magere resultaat van veel activisme, lijkt niemand meer te geloven in de koninklijke weg: de politiek. Daarom worden andere instituties in stelling gebracht (de rechter, de wetenschap, NGO's, Extinction Rebellion) om de politiek tot verandering te bewegen. De klimaatproblemen, de corona en andere crisis blijken allemaal aangrijpingspunten voor nog meer polarisatie.

Gegeven deze situatie is niet minder dan een 'deltaplan democratie' nodig zijn om het vertrouwen tussen burger en bestuur weer te herstellen. De zelfdiagnose van de Tweede Kamer dat een andere bestuurscultuur nodig is slaat hier de plank mis. We hebben een radicale structuurverandering en nieuwe bestuursprocessen nodig. Het deltaplan dat ik hier voorstel bevat behalve veranderingen in de bestuursstructuur, meer dualisme door bestuur en vertegenwoordiging direct door burgers te laten kiezen en de introductie van nieuwe manieren van vertegenwoordiging (de vloeibare democratie).

De Nederlandse bestuurlijke organisatie is een lappendeken en een onzichtbare bron is van veel problemen. Gemeenten zijn overbelast en te klein voor ruimtelijk beleid. Takenpakketten zijn niet evenwichtig. Provincies zijn te groot en staan ver af van de burger. De tussenruimte wordt gevuld met een grote variëteit aan regionale samenwerkingsverbanden. Op regionaal niveau ontbreekt integraal bestuur. Daarnaast heeft het Rijk zelfstandige bestuursorganen (zbo) geschapen met een onduidelijke democratische legitimatie. Eerder stelde ik dat voor een evenwichtig bevolkingsbeleid de regio de ruimtelijke maat der dingen moet zijn. Dat kan alleen als alle deze ruimtelijke functies ook in één regionaal bestuurlijke hand zitten. Pogingen in de negentiger jaren de bestuurlijke structuur van Nederland te verbeteren (zoals de vorming van stadsprovincies) zijn mislukt. In plaats daarvan is in de laatste decennia gekozen voor gemeentelijke fusies en schaalvergroting samen met taakverzwaring

zonder extra middelen. Een radicale koerswijziging is hier gewenst. We hebben sterke regio's en sterke gemeenten nodig met een groter eigen belastinggebied. Ik pleit voor het opsplitsen provincies in 25 tot 30 regio's met een direct gekozen bestuur. Functionele regionale samenwerkingsverbanden kunnen worden toegevoegd aan het regiobestuur. Het takenpakket omvat integraal beleid t.a.v. de ruimtelijke ordening. Elke regio moet verdeeld worden in (ongeveer) gelijk grote gemeenten. In stedelijk gebied worden stadsdelen aparte gemeenten. In stedelijke gebied kan verlengd bestuur noodzakelijk zijn om de centrumfunctie te besturen. De gemeenten komen dus weer dichter bij de burger te staan. Geen schaalvergroting, maar schaalverkleining, waarbij gemeenten een wijkgerichte aanpak ontwikkelen. Het takenpakket omvat de facilitering van de nieuwe relatiemarkten en het beheer van de infrastructuren. Naast het wijkcentrum, welzijnswerk en de supermarkt moeten op wijkniveau nieuwe voorzieningen komen zoals een onderwijswinkel, één integraal zorgloket, ondersteuningspunt voor arbeid en inkomen, een vergader- annex theaterzaaltje met podium, een recycleplein, bibliotheek, een ORA lokale markt, fietsverhuur een oplaadplein voor elektrische deelauto's etc. etc.

De tweede pijler van het democratisch deltaplan is meer duaal bestuur. Door de versplintering van het politieke landschap is de vorming van een bestuur een complex onderhandelingsproces geworden. Het harnas van de coalitie zorgt ervoor dat de bestuursvoorstellen gebrekkig en weinig doortastend zijn gewordeb. De kwaliteit van ons bestuur daalt . Ik stel daarom voor burgers een dubbele stem te geven: een voor de volksvertegenwoordiging en een voor de rechtstreeks gekozen minister-president, rechtstreeks gekozen burgermeester en rechtstreeks gekozen regio-commissaris. Mijn voorstel is om twee politieke systemen die nu voor een democratie gebruikt worden, - het presidentiële systeem zoals in de VS, Engeland en Frankrijk en het evenredigheidssysteem zoals in Nederland en Duitsland - te combineren. Voor Nederland betekent dit dat we de formatie(periode) afschaffen. De minister-president, burgermeester en commissaris stellen hun eigen dagelijks bestuur samen, maar zullen daarbij rekening (moeten) houden met de samenstelling van het parlement. Het bestuur krijgt meer macht, levert meer daadkracht, maar zal zijn beleid goedgekeurd moeten krijgen in het parlement.

Dit voorstel vergroot het dualisme tussen bestuur en vertegenwoordiging waardoor het maatschappelijk debat weer naar het parlement zal verschuiven Dit is zeker geen 'gemakkelijke' bestuursvorm in dit polariserende tijdsgewricht. Meer dualisme kan tot felle debatten leiden, die tot onwerkbare verhoudingen kan leiden. Maar discussie, debat en compromissen is wat democratie tot democratie maakt. Meer dualisme zal het beste uit volksvertegenwoordigers en bestuurders kunnen halen, ze beiden sterker maken en daarmee ook de democratie sterker maken, besluitvormingen effectiever, krachtiger en een volksvertegenwoordiging meer gezicht geven.

Door invoeren van regionaal bestuur en meer dualisme zullen ook de verhoudingen tussen de bestuurslagen van het Thorbecke model moeten aanpassen. In het huidige bestuursmodel van Nederland zijn provincie en gemeente sterk van het Rijk afhankelijk. Dat moet veranderen naar een model waarin elke laag een groot eigen belastinggebied krijgt, zelfstandiger wordt en meer beleidsvrijheid ontvangt. Geen dualisme zonder meer keuzevrijheid. Daar staat tegenover dat het dus noodzakelijk wordt de nieuwe bestuurslagen sterker met elkaar te verbinden, door de volksvertegenwoordiging op 'hoger' niveau te vervlechten met het onderliggende niveau door een deel van de zetels per district te kiezen. (Voor het Rijk is het district de regio, voor regio is het district de gemeente). In dit kader kan de Eerste en Tweede kamer worden samengevoegd (de Staten-Generaal) zodat 1/3 deel van de zetels uit regiovertegenwoordigers zal bestaan. De kamers vergaderen voortaan altijd samen.

Een derde innovatie is de vernieuwing van de verkiezing van de vertegenwoordiging zelf. Met de stem op een vertegenwoordiger (een persoon op een politieke lijst) geef ik een impliciete volmacht aan de gekozene om 'namens mij' te stemmen over alle in stemming gebrachte voorstellen tot aan de volgende verkiezingen met een maximum van 4 jaar. Deze volmacht is een uiting van vertrouwen. Het is ook een transactie: mijn stemgewicht (1) wordt voor een bepaalde tijd overgedragen aan een ander burger. Hoe meer stemmen iemand ontvangt, hoe groter het vertrouwen dat in de persoon gesteld wordt, hoe groter het stemgewicht van de gekozene. Een volmacht heeft drie essentiële karakteristieken in een democratie. Een volmacht is geen dwingende opdracht tot stemgedrag. Niemand kan een bepaald stemgedrag afdwingen met de overdracht van zijn stemgewicht (de volmacht). Dat is nu juist de essentie van vertrouwen. De keerzijde, en tweede karakteristiek, is dat de burger zijn volmacht kan intrekken. Het vertrouwen kan door de vertegenwoordiger worden geschaad. In de huidige praktijk betekent dit dat na 4 jaar je stem naar een andere gaat. Tot slot, niemand kan gedwongen worden tot overdracht van zijn stem. Er is geen stemplicht bij verkiezingen. Maar in de vloeibare democratie, zo zal ik laten zien, is de niet-stemmer niet langer een verloren stem, maar een uitgestelde stem.

In een vloeibare democratie wordt de volmacht (de transactie van het stemgewicht van kiezer naar gekozene) het hart van een compleet nieuw verkiezingssysteem. Met betrekking tot de representatieve democratie veranderen we de relatie tussen de kiezer en gekozene door de stem op een kandidaat van een politieke lijst, allereerst op te vatten als een stem op de persoon, en pas daarna een stem op de lijst. De gekozene die meer stemmen dan de kiesdeler heeft gehaald is automatisch gekozen en kan zelf bepalen naar wie zijn overschot aan stemmen gaat. Maar hij zal wel moeten kiezen uit mensen die op de lijst staan. Niemand buiten de lijst kan zitting nemen. Door deze verschuiving van de macht (van partij naar persoon) zal fractiediscipline een andere betekenis krijgen. Individuele vertegenwoordigers zullen meer behoefte hebben zich te profileren om de band met de eigen kiezer te

versterken. Dit zal een nieuw spanningsveld tussen individuele leden van een fractie en hét fractiestandpunt scheppen. Een goed partijprogramma dat alle leden onderschrijven is een eerste vereiste. Maar dan nog is er nog steeds ruimte voor eigen keuzes. De kans op interne conflicten zal toenemen. Om de fractie-stabiliteit te versterken stel ik daarom voor zetelroof onmogelijk te maken. In de vernieuwde democratie betekent ‘uit de partij stappen’, van de lijst schrappen, en dus het parlement verlaten. Het dwingt politieke partijen tot meer intern debat om coherentie te bewaren.

Als je niet stemt bij verkiezingen (en dus je stemgewicht niet overdraagt aan anderen) behoud je principieel het recht om zelf te blijven stemmen. Het is echter voor individuele burgers onmogelijk om bij alle stemmingen die plaatsvinden in het parlement een weloverwogen stem uit te brengen. De tijd ontbreekt en de complexiteit van de besluitvorming is te groot. Daarom stel ik nieuwe hulpstructuur voor: een buitenparlementaire derde kamer van onbezette zetels, waarvan de zetels in latere instantie door een stemming van de niet-stemmers gevuld kunnen worden met vertegenwoordigers. Als het opkomstpercentage bij een verkiezing 70% is, dan vertegenwoordigen de 150 zetels dus 70% van de bevolking. De buitenparlementaire kamer (de buitenkamer) wordt dus 64 zetels groot. Deze zetels zijn nog onbezet. Bij elke besluitvormende vergadering van de Staten Generaal (Eerste en Tweede Kamer), kunnen 1 of meerdere onbezette zetels alsnog bezet worden door vertegenwoordigers en dus meestemmen met het parlement. Hoe wordt de zetels bezet? De Buitenkamer is de facto niet meer dan een speciale website. Iedere burger kan zich kandidaat stellen voor een van de onbezette zetels. Het kunnen vertegenwoordigers zijn van ideële partijen zoals Greenpeace, politici die niet op een lijst staan, doodgewone burgers, maar ook ex-vertegenwoordigers zijn die uit een fractie gezet zijn. De stemmingen verloopt geheel via het internet. Als een persoon de kiesdeler haalt, kan hij of zij afhankelijk van de volmacht zitting nemen en meestemmen (van afstand). Hoeveel zetels daadwerkelijk bezet worden hangt af van het aantal niet-stemmers dat stemt. Deze buitenparlementaire vertegenwoordigers worden een nieuwe machtsfactor. De niet-stemmer krijgt dus alsnog een stem.

De niet-stemmer kan verschillende soorten volmachten afgeven in een stemronde voor de buitenparlementaire vertegenwoordigers. Ook de registratie van de volmachten bij een stemming verloopt geheel via het internet. Een volmacht kan worden afgegeven voor een enkel voorstel, voor alle voorstellen van een of meerdere vergaderingen, voor een of meerdere categorieën van voorstellen en voor een kortere of langere duur. De zittingsduur van de buitenparlementair vertegenwoordigers is dus variabel. Met meerdere soorten volmachten kan de niet-stemmer zelf bepalen hoeveel vertrouwen hij in de persoon stelt.

Naast de Buitenkamer wordt een nieuwe derde kamer ingesteld: het burgerberaad (40 zetels). In tegenstelling tot de burgerberaden (Rovers, 2022) die nu al functioneren, acht ik het niet democratisch de samenstelling van een burgerberaad, door middel van een computer te laten bepalen. De leden van het Burgerraad moeten door de burgers worden gekozen. De gekozen burgerraad is dan ook geen adviesraad, maar een besluitvormend orgaan. De agenda wordt bepaald door een actueel onderwerp. Voor elke nieuw onderwerp wordt de raad ontbonden en zijn er nieuwe verkiezingen. Een besluit van de raad moet altijd in de Staten-Generaal worden bekrachtigd. Net als bij de buitenparlementaire vertegenwoordigers kan iedere burger zich kandidaatstellen voor een zetel in het burgerberaad. Er wordt niet gewerkt met politieke lijsten, maar iemand kan zich natuurlijk kandidaatstellen namens een partij. In het parlement en de virtuele derde kamer heeft elke zetel hetzelfde stemgewicht (de kiesdeler). Dat is niet het geval in het burgerberaad. Omdat er geen partijlijsten zijn, wordt het stemgewicht van elke zetel bepaalt door het aantal ontvangen stemmen. De kandidaten met de meeste stemmen zijn verkozen. De zetels die ze bezetten zijn ook niet gelijk, maar hebben een stemgewicht gelijk aan het aantal stemmen van de verkozene.

Met dit deltaplan wil ik de relatie burger – bestuur een nieuwe invulling geven en politieke en maatschappelijke participatie de normaalste zaak van de wereld maken. Het moet tot een grote toename van de politieke participatie leiden. Het motto van de vloeibare democratie is ‘Alle stemmen tellen’. Dat is het uitgangspunt van een ware democratie. Een niet-stemmer verkrijgt via de derde kamer alsnog toegang tot besluitvorming. Het zal de betrokkenheid met de samenleving vergroten. Er zal een nieuwe dynamiek ontstaan wanneer de stemrechten van de niet-stemmers bij stemmingen toch ineens een gewicht in de schaal kunnen leggen. Er zullen vele nieuwe vormen van burgerparticipatie en machtsvorming ontstaan, waar we hier en nu nog geen weet van hebben. De democratie wordt een gemeenschapsproces dat de huidige spreekwoordelijke kloof tussen burger en bestuur volledig zal dichten.

Een scepticus zal tegenwerpen dat zoveel nieuwe democratie onwerkbaar is. Om bovenstaande revolutionaire verdeelsystemen en de hervormingen in de relatiesectoren in te voeren, is de democratie vooral een blok aan het been. Om klimaatdoelen te halen hebben we niet méér maar minder democratie nodig. Deze ‘autocratische reflex’ is begrijpelijk maar onjuist. De (gechargeerde) voorstelling dat een autocratische samenleving zoals China, waarin één leider, een miljard burgers kan aansturen, beter in staat is de klimaatdoelen te halen dan een samenleving waarin voor het verleggen van één stoeptegel 45 straatbewoners een democratisch besluitvormingsproces moeten doorlopen is optisch bedrog. Het ‘succes’ van een samenleving hangt af van zijn interne structuur, samenhang en mate van openheid: De som van alle menselijke relaties (de sociale relationaliteit) bepaalt het handelingsvermogen van een samenleving. Een democratie heeft door zijn openheid de potentie zijn relationaliteit sneller te verhogen (zich te reorganiseren) dan een

autocratie, en biedt daarom de betere perspectieven voor het halen van beleidsdoelen. Het feit dat sommige groepen mensen in onze democratie neigen naar een autocratische bestuursvorm geeft vooral aan hoe weinig geloof we nog hechten aan democratie. De polarisatie en versplintering van samenleving ten gevolge van diverse ‘culturele veldslagen’ hebben hun werk gedaan (Oenen, 2022). Het deltaplan democratie is dan ook dringend noodzakelijk, om ons weer bij elkaar te brengen.

Technologie

Wat u ook van mijn verbeelding van de duurzame samenleving vindt, het is, zo hoor ik u denken, technisch en politiek onmogelijk te realiseren. En zelfs als de verdeelsystemen technisch zouden kunnen worden geïmplementeerd dan zouden ze een onacceptabel gevaar voor onze privacy vormen. De overheid krijgt met deze verdeelsystemen een onacceptabel inzicht in de handel en wandel van elke burger. De informatie van deze ontelbare transacties kunnen voor onbekende en bekende doelen worden gebruikt én misbruikt. Voor beide bezwaren is er echter één simpele technologische oplossing beschikbaar: de blockchain. De blockchain-technologie is een versleutelde decentrale boekhouding. Gekoppeld aan het wereldwijde internet kan een wereldwijde boekhoud-laag ontstaan dat alle transacties van de verdeelsystemen digitaal, veilig en transparant kan registeren. Een blockchain is in staat onze privacy te beschermen, alle verdeling nauwkeurig te registreren, zonder dat centrale machten, zoals overheden, en Silicon Valley een ongelimiteerde toegang tot deze data krijgen.

Dus, een praktische realisatie van deze verdeelsystemen begint met elke Nederlander en elk bedrijf een Euro betaalrekening bij de Nederlandse Bank of de ECB te geven . De rekening zal worden gebruikt voor alle transacties die arbeid en (basis)inkomen betreffen . Aan deze rekening voegen we een ‘wallet’ met rekeningen van digitale munten (ORA,VR,CR,ZLR) toe, die in de blockchain worden geadministreerd. Iedere burger en de Nederlandse Bank kan de saldi van deze rekeningen bekijken. De onderliggende transacties zijn niet toegankelijk want beveiligd, decentraal opgeslagen en dus alleen toegankelijk voor de gebruiker die de toegangscode heeft. U kunt zelf transacties met deze munten uitvoeren, maar er zijn beperkingen. De functies van je digitale rekeningen liggen vast in blockchain contracten. Die contracten bepalen de regels waaraan transacties moeten voldoen. De ZLR kan niet onderling worden verhandeld. De ORA-rekening heeft een maximum. De VR rekening kan niet rood staan. De CR rekening kan alleen bij bepaalde saldi worden verhandeld. Uw wallet geeft toegang tot uw persoonlijke digitale huishoudboekje van de duurzame economie. Slimme applicaties zullen u ondersteunen bij het beheer ervan.

Ik benadruk nogmaals dat de transacties van de verdeelsystemen niet in een centrale computer van de overheid of een bank staan, maar de data encrypted op tienduizenden computers wordt opgeslagen die samen de blockchain onderhouden. De blockchain is openbaar. Iedereen kan de data lezen, maar niemand kan het

ontcijferen zonder de juiste toegangscode. U bent de enige die toegang heeft tot uw eigen gegevens. Banken en overheden hebben er geen toegang tot uw gegevens tenzij u hen toegang geeft. In de praktijk zal u bepaalde data met bepaalde instanties willen delen. Maar u bepaalt zelf welke instanties welke gegevens kunnen lezen.

Helaas, de cryptografie van de blockchain, datgene dat uw data veiliger dan het goud in Fort Knox maakt, heeft een erg hoge prijs! Een enkele transactie vergt 1000 tot 10000 maal meer computertijd, (lees: elektriciteit, lees: energie) dan een financiële transactie bij uw bank. Aangezien de bovenstaande verdeelsystemen tientallen tot honderden miljoenen transacties per dag creëren, zal de blockchain een hoeveelheid energie vereisen dit niet beschikbaar is zonder inzet van grote hoeveelheden fossiele energiebronnen. De huidige blockchain inzetten om klimaatdoelen te halen is een slang die in zijn eigen staart bijt. Het is daarom noodzakelijk deze technologie verder door te ontwikkelen en voorlopig te kiezen voor een weloverwogen mix van decentrale en centrale registratie.

Helaas lijkt de overheid liever te willen investeren in AI (kunstmatige intelligentie) dan in de blockchain, waarschijnlijk omdat de AI, werkend op grote hoeveelheden data, de centralistische macht versterkt, terwijl de blockchain de macht van de burger versterkt. Mogelijk laat de overheid zich ook afschrikken door het feit dat de blockchain is omarmt is door criminelen (piramidespelen) en het hyperkapitalisme (financiële bubbels blazen). Ze ziet blijkbaar niet dat een blockchain veel geschikter en effectiever is voor het transparant en veilig vastleggen van allerlei overheidsregistraties dan voor het vastleggen van de relatief simpele financiële transacties van de markt. Sterker nog, de blockchain is een onmisbare technologie om een vloeibare democratie te bouwen waarin een verkiezingen gebaseerd om grotere diversiteit van volmachten volkomen veilig kunnen worden uitgevoerd en geregistreerd.

De blockchain is een dus essentiële technologie voor registreren van de handel in digitale rechten en om de democratie niet te doen omslaan in een autocratie in de herschepping van de samenleving. De andere grote technologische ‘disrupter’, de Artificiële Intelligentie (AI) zal de productiviteit van de goederenproductie en van de dienstverlening een geweldige ‘boost’ geven. Maar omdat in het Antropoceen productiviteitsgroei niet tot nog méér goederen zal leiden zal de werkgelegenheid in de goederensectoren sterk dalen. In de dienstensectoren die ik wil uitbreiden om het werkgelegenheidsverlies te compenseren zal de AI nog veel harder toeslaan. AI is bij uitstek geschikt de productiviteit van diensten te vergroten. Het is dit perspectief dat het onvermijdelijk maakt dat de overheid in de toekomst arbeidstijd en inkomen verdeeld. Doet het dat niet dan zal de ongelijkheid tussen groepen burgers in landen, maar ook tussen landen onderling dramatische vormen aannemen.

In een participatie-economie met een maximum prive vermogen zal de rol van technologie in de samenleving sterk veranderen. De technologische innovatie wordt op

het moment, onder het mom dat er een gebrek aan personeel is (waarom wordt dat personeel dan niet opgeleid?), vooral ingezet voor zorgrobots, MOOCs en ontelbare chat-bots te ontwikkelen, waarin de mens wordt vervangen door techniek. Het is een zorgelijke ontwikkeling, omdat het de menselijke interactie verder verarmt. Door de transformatie van dienstensectoren naar basisvoorzieningen en relatiemarkten, door de introductie van een participatie-economie en door de introductie van nieuwe verdeelsystemen dwingen we een nieuwe rol voor technologie af. Goede ideeën en innovatie leveren nog steeds hogere productiviteit en winst op. Maar aangezien bedrijfsomzet en particulier vermogen begrensd zijn, zullen die grenzen al snel bereikt worden als grote kapitaalaccumulatie van een bedrijf binnen een (te) kleine groep plaatsvindt. Ondernemers zullen daarom hun ‘verdiensten’ verleggen naar een zo groot mogelijke participatie, wat ‘gestimuleerd’ zal worden door personeel en gebruikers te laten delen in de aandeelhouderswaarde. Technologische innovatie komt dus al heel snel in het teken van verdelen en samenwerken te staan.

AI zal in de participatie-economie de menselijke interactie ondersteunen en verrijken in geluid en beeld, audio en video en zal niet meer de relatie tussen mensen vervangen. Een chatbot die twee keer dezelfde vraag stelt moet slim genoeg zijn om meteen door te schakelen naar een echt mens. MOOCs moeten samengaan met fysieke ontmoetingen van cursist en docent in een klaslokaal. Een zorgrobot moet een extra hand aan het bed zijn, geen vervanging. Met AI kan de sociale functie van bibliotheken worden versterkt, door mensen te helpen bij hun kennisvraag. Etc. etc. Als kapitaal duurder en arbeid goedkoper wordt zal een hele nieuwe balans ontstaan waarbij fysieke ontmoeting en digitale ondersteuning (via het internet) samengaan.

EU

Naast de technologische uitdaging is er voor realisatie van dit model ook een forse politieke ‘hobbel’ te nemen. Nederland is sterk verweven met de EU. Een inhoudelijk debat over de hierboven voorgestelde ‘system change’ zal onlosmakelijk zijn verbonden met de opties voor realisatie in de politiek-bestuurlijke context van vandaag: nationaal, Europees (en zelfs mondiaal). Het is mogelijk noch wenselijk dit systeem uitsluitend en alleen in Nederland in te voeren. De transformatie van Nederland vereist dus ook een transformatie van de EU. Dit gaat verder dan een vernieuwd Europees migratiebeleid, of een berekening van het privévermogen binnen de EU. De huidige EU is gericht op economie en de interne markt, maar is sociaal en politiek onvolgroeid. De transitie van een consumptie- naar een participatie-economie is voor Europa een kans die noodzakelijke sociale en politieke dimensie uit te bouwen, en een vlucht naar voren te nemen. Er is niet alleen een ‘Green Deal’ maar ook een nieuw ‘Social deal’ en een ‘Fiscal deal’ en een ‘Political deal’ nodig. In the social deal zal de EU convergentiecriteria moeten formuleren om werkgelegenheid beter te verdelen. De Fiscal deal, is een Europees belastingstelsel dat een aanvulling en

vervanging is van nationale stelsels. En de Political deal moet de relatie tussen burger en EU verdiepen door reorganisatie van de politieke instituten van de EU. Het hoeft geen betoog dat dit een overtreffende trap van ‘verbeelding’ vereist, waar ik hier niet op zal ingaan.

Één kanttekening wil hier wel maken. De nieuwe rol van de nationale overheid zal al snel botsen met de huidige EU-wetgeving, omdat beleidskeuzes al snel tot ‘ongeoorloofde staatssteun’ wordt bestempeld. Om de nieuwe rol van de overheid te ondersteunen, - het ketenen van de consumptie-economie, de introductie van sectorafhankelijke belastingprofielen, het introduceren van plafonds en verdeelmechanismes op grond van milieu en sociale indicatoren, zal het EU-mededingingsbeleid voor overheidshandelen snel moeten worden losgelaten of worden verruimd.

Conclusies

Het nieuwe Nederland, dat ik hier heb geschetst is een eerste oefening in systemische verbeelding waarin twee gelijktijdige ‘mindshifts’ zijn uitgevoerd: een verschuiving van groei naar verdeling, en een verschuiving van consumptie naar participatie. Enerzijds zijn deze mindshifts voorwaarde voor deze systemen, en gaan dus vooraf; anderzijds kan een debat over de beschreven systemen ook juist de mindshifts op gang brengen. Brede beschouwingen zijn nodig om de onderliggende sociale theorie en maatschappijvisie uit te bouwen. Kerngedachte van die sociale theorie is dat privévermogen en bedrijfsomvang begrensd moet zijn en dat het ware kapitaal van een samenleving is gelegen in een zo groot mogelijke deelname van iedere burger aan de samenleving. Het economisch model dat daarbij past heb ik een participatie-economie genoemd. De maatschappijvisie zal ik het participatiekapitalisme noemen. Sommigen zullen de ketening van de consumptie-economie door verdeelsystemen liever een vorm van communisme noemen maar die ketening is nodig om in harmonie met de Aarde te kunnen leven. Ondanks de grotere rol van de overheid acht ik de term ‘kapitalisme’ beter op zijn plaats, omdat de accumulatie van vermogen (tot een maximum) en de nieuwe vrije (participatie)markten typisch kapitalistisch elementen zijn.

Het hoeft geen betoog dat vele varianten zijn te bedenken voor de systemen en hervormingen die ik hier heb beschreven. Onzeker is of mijn voorstellen daadwerkelijk een ‘ketening’ van de consumptie-economie en een ontketening van de participatie-economie teweeg zullen brengen. Het is onzeker of het overheidsinstrumentarium dat ik voorstel om het transformatieproces te sturen (VGB, PB, ORA, basisloon en de uitgifte van VR, CR, SR, LR en ZR) ooit zal worden gerealiseerd. En als dat er al zou zijn, of de overheid in staat zal zijn, door slim ‘aan de knoppen te draaien’ markten te begrenzen en/of te verruimen.

Net zo onzeker is of de mindshift van groei naar verdeling daadwerkelijk ingang zal vinden. Het huidige overheidsbeleid kiest voor groene groei en beprijzing. Ingrijpende verdeelsystemen zijn daarbij niet aan de orde. We lijken nog niet te beseffen dat zelfs als we de technologische beloftes van groene groei, - de onuitputtelijke bron van zonne-energie, een nieuwe waterstof-economie, de introductie van kunstmatig vlees, de nabootsing van de fotosynthese, geo-enginering, etc. etc. - realiseren, dan nog zal groei onvermijdelijk blijven botsten met de eindigheid van de Aarde, de eindigheid van grondstoffen, de eindigheid van de beschikbare ruimte. De kernvraag blijft onbeantwoord: hoe gaan we deze Aarde delen met andere mensen en met ander leven? Hoe kunnen we mondiaal samenleven en behouden we natuur en biodiversiteit?

Onduidelijk is ook waar we staan met betrekking tot die andere mindshift (van goederen naar participatie)? Hoe waarderen we de rijkdom van de menselijke relatie? Waar beleeft u meer vreugde aan: een eigen vakantiehuis op het platteland of het overdragen van kennis aan anderen, of het leveren van zorg? Zullen we het individualisme nog verder opblazen of gaan we voor meer gemeenschapszin? Zullen we in staat zijn de participatie te verhogen in onderwijs, zorg, cultuur en zullen we weer gaan samenwonen en de democratie reactiveren?

In zijn boek reikt Jason Hickel (2021) ons een ogenschijnlijk simpel vijfstappen plan aan: ‘Maak een eind aan de geplande veroudering, beperk reclame, verander bezit naar gebruik, maak een eind aan de voedselverspilling, en verklein de industrieën die slecht zijn voor de ecologie.’ In navolging daarop zeg ik: voer een nieuw belastingstelsel in (PB en VGB), voer een basisloon met arbeidstijdrechten in (ORA); geeft alle burgers ORA, VR, CR en ZLR-rekeningen en verdeel de rechten eerlijk. Bouw een participatie-economie op. Hervorm de relatie-sectoren. Vernieuw de democratie. Laten we weer relaties met elkaar aangaan.

Referenties
Noten